

מאמר מערכת

ולא שכחתי מלהזכיר שמך עליו

שביעי של פסח הבעל"ט, הוא זמן וידי מעשרות. משמעות הוידי אינו מלשון הודאה על חטא, אלא מלשון סיפור דברים והודאה להקב"ה על כל הטובה. וראה בדברינו להלן בחוברת זו שהארכו בזה. במאמר קצר זה נשתדל לבאר משמעות הברכה לה' הנלמדת מנוסח הוידי.

איתא בגמרא בברכות מ' ע"ב: "תניא, לא עברתי ממצותיך ולא שכחתי, לא עברתי מלברכך, ולא שכחתי מלהזכיר שמך עליו". [ובאופן קצת שונה במשנה במעשר שני פ"ה מ"א: "לא עברתי ממצותך, לא הפרשתי ממין על שאינו מינו ולא מן התלוש על המחובר ולא מן המחובר על התלוש ולא מן החדש על הישן ולא מן הישן על החדש. ולא שכחתי, לא שכחתי מלברכך ומלהזכיר שמך עליו"¹].

נראה שעיקר הטעם בזה הוא להכיר בטובת ה', ולייחד שמו על הכל. שלמרות שהאדם הוא שיגע ועמל בזיעת אפו לחרוש ולזרוע ונקצור, ויכל חלילה לשכוח ולחשוב שכוחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה. לכן בא בכאן המצוה להזכיר שם ה' על הפרשת תרו"מ, לומר שלא שכח שהקב"ה הוא אשר ברא כל אלה, ומידו הרחבה נתן לנו.

זכרתי זו מבואר בגמרא בברכות מ' ע"ב וברא"ש שם, שהיא ברכת ה' בשם ומלכות. ורש"י בפרשת כי תבא [דברים כו, יג] כתב שהוא ברכת תרומות ומעשרות. והרא"ם והגור אריה מובאים בתיו"ט במעשר שני פ"ה מ"א, כתבו שכוונת רש"י לשבח והודאה, ולא לנוסח הברכה, שנוסח הברכה אינו דאורייתא. והתיו"ט תמה עליו, דהא בגמרא מבואר שמכאן לומדים שצריך בכל ברכה אזכרת שם ומלכות, ובודאי שכוונת רש"י לנוסח הברכה, והדרשה היא אסמכתא בעלמא.

אמנם לענ"ד קשה מאוד לומר כן, מדוע המשנה במעשר שני מביאה אסמכתא זו, מה עניינה לעיקר מצות הוידי, שהוא מן התורה. ועוד תמוה לדברינו, אמאי רבינו שמשון והרע"ב כתבו שכוונת המשנה לברכת הפרשת תרו"מ, וכי זהו כוונת הוידי, הרי אינו אלא אסמכתא, ולא על זה מתודה בלישנא דקרא.

¹ ותמהני על הפני יהושע בברכות, שכתב שהגירסא דתניא טעות, וצ"ל דתנן. ואינו כן, דהא גוף הדרשה שונה בין המשנה לבין המימרא דברכות, וברור שהגירסא הנכונה היא דתניא. ושור"ר שהשיגו על כך הצל"ח שם. ויע"ש. ויש להתפלא על הרב צידה לדרך בדברים כ"ו י"ד, שהטיח דברים ברא"ם [המובא להלן] שנעלם ממנו הגמ' בברכות. ולא הבחין בשינויים הגדולים בין המימרא דברכות לבין המשנה. ופשוט שדברי הרא"ם באו בדקדוק כדרכו, וכדלהלן.

ואכן מדברי הרמב"ן בספר המצות בשרש ח' מבואר להדיא שדרשה גמורה היא זו. כיע"ש. [ועיין מה שכתב בזה בספר אחרית השנים פרק ד' הלכה ט"ו]. אמנם לא מצינו למוני המצוות שמנו לאו במי שלא בירך, ואם הוא דרשה דאורייתא, היה ראוי שיעבור על לאו דלא עברתי ממצותיך. או לאו דלא שכחתי. [תלוי לכאורה בנסחאות המשנה והברייתא הנ"ל].

והנראה לענ"ד שכוונת הרא"ם והגור אריה היא, שאמנם נוסח הברכות וחילוקיהם, [כלומר ייחוד ברכה פרטית לכל מצוה ומאכל] אינו מן התורה, אלא מדרבנן, אבל עיקר חובת הברכה, ואזכרת שמו של הקב"ה על המעשר, הוא דאורייתא.

וכן מבואר ברמב"ן שם, וז"ל: "הדבר ידוע שמי שהפריש תרומ"מ ולא בירך, הגם שאינו לוקה ואינו עובר על לאו, אע"פ ששולל נפשו מזה". וש"ר שכבר בספר באר בשדה על הרא"ם שם כתב שזוהי כוונת הרא"ם, כמו שכתבנו. ע"ש.

ונראה שזהו יסוד ומקור לנוסח הברכה. שהוא אזכרה וברכה לה'. ולכן הגמרא בברכות אומרת שלדעת ר' יוחנן שכל ברכה שאין בה מלכות אינה ברכה, יש להגיה בברייתא "לא שכחתי מלברכך ומלהזכיר שמך ומלכותך עליו", לפי שכאן הוא עיקר הלימוד לזה, שיש חובה להזכיר שם ה' על הדבר. [ואינו ענין כלל לברכת ההנאה, שנלמד מק"ו מברכת המזון. דשם הוא למיוד על עיקר חובת הברכה, וכאן הוא לימוד נסח הברכה ואזכרת ה'].

נמצינו למדים ממצות ביעור מעשרות דבר נפלא, כאמור, שהברכה ואזכרת ה' על הדבר הוא יחוד שמו של הקב"ה על מעשיו בעולמו, שגם אם נראה שהם מעשה האדם, הוא הנותן לנו כח לעשות חייל.

גליון 59 עוסק:

- א. המשך. בכשרות מזון מלכות. מו"ר הראש"ל הגרש"מ עמאר שליט"א.
- ב. מידע הלכתי: חששות בדגים לפסח. דיני ביעור ויודוי מעשרות. יו"ר המכון הרה"ג הרש"ז רווח.
- ג. טפילים בבשר הדגים. יו"ר המכון הרה"ג רש"ז רווח שליט"א.
- ד. בכשרות הדגים לפסח. הרה"ג ר' אליהו בר שלום שליט"א.
- ה. החייבים בביעור וביודוי מעשרות. העורך.
- ו. המשך. כלאי זרעים בארץ ישראל. הרב יחזקאל מוצפי שליט"א.
- ז. מפרסומי המכון. מדריך לכשרות הדגים. מאת יו"ר המכון הרה"ג רש"ז רווח שליט"א.

בברכת פסח כשר ושמח.

המערכת, רבני עובדי

המכון

מידע הלכתי

דגים מעובדים – כשרות לפסח תשס"ה

בערב פסח שנה שעברה, הודענו לראשונה לציבור הצרכנים על חששות בכשרות לפסח בחלק מהדגים המעובדים, עקב הוספת תוספים בהזרקה לתוכי הדגים, שמטרתם לספח את המים על מנת לעבות את משקלם, וכשנבדק סוג החומר הועלה חשש שיש בחומרים חששות לפסח.

במהלך השנה רוב היבואנים הכחישו כליל את האמת בפירסום זה, אולם תוצאות מעבדה העלו חשש כבד מאד על שהדברים קיימים.

בימים אלו סיימתי כמה סיורים במפעלים שונים באפריקה המעבדים את דג נסיכת הנילוס, וחלקם אף משווקים למדינת ישראל. ולהלן כמה ממצאים והחיות בנוהלי כשרות הייבוא. עיקר דברי מוסבים אודות החשש של ההזרקות בדג נסיכת הנילוס, והחששות לפסח.

ראשית, מהבדיקות שעשיתי בכמה מפעלים במדינות שונות באפריקה מתברר כי הרוב המוחלט של המפעלים לא רק שהם אינם מזריקים כל תוספות אלא הם אפילו אינם מודעים כלל על קיום אפשרות שכזו. [התייחסותי היא רק להזרקות של חומרים מוספים, ולא לגבי המלח, שאכן כל המפעלים שראיתי משרים את הדגים במלח קודם האריזה].

מאידך מצאתי שני מפעלים שאכן מזריקים תוספים לדג, בשיטות מתוחכמות מחד ופשוטות מאד מאידך. החומר המוזרק הוא פוספטים ובאחד מהם אף היה חומר שהוא קטניות "מאלטקסטרוז".

לצורך הייצור לפסח בשנה זו אני יודע על יבואנים שעשו ייצור בהשגחה בשתי שיטות, האחת היא ייצור עם הזרקות אך עם חומר כשר לפסח ועם השגחה בייצור. והשניה, היא ייצור בהשגחה שאין כלל הזרקות.

אולם מאידך הבנתי שיש כאלו שהיה ביקור משגיח שבמקום ואין הזרקות, והסתפקו בכך מבחינת כשרות. ועל כך רציתי לערר, לכך שמכונת הההזרקות היא קטנה וקלילה מאד, כאשר עיני ראו ולא זר, שבתוך כ 2 דקות הם מעמיסים אותה על ג'ק רגיל על גלגלים ומעבירים למחסן או לחדר סגור. כך שכאשר הם יודעים מראש על

ביקורת הם יכולים להעלים את זה מיידית. דבר שהם עושים תמידים כסדרם בביקורת מטעם הממשלה המקומית וכיו"ב.

מסקנותי היא שבמקומות שיש דיווח של משגיח שהמקום ללא הזרקות, לחייב גם בדיקת מעבדה של מידגם קטן ואקראי של התוצרת כשהיא מגיעה לארץ, ואז תוכלו להגיע לבטחון מלא, שלא נעשו שינויים לאחר צאתו של המפקח.

לכן המלצתי לציבור הצרכנים, לרכוש תוצרת קפואה של דגים מהסוגים הבאים:

פילה נסיכת הנילוס – רק כאשר על גבי השקית או האריזה מופיע חותם כשרות מיוחד לפסח בסגנון האומר: "ייצור מיוחד" "פסח תשס"ה" וכיו"ב. דבר המעיד על כי הייצור נעשה בפיקוח.

סלומון: דג שלם קפוא או טרי, אין חשש לתוספות. פילה סלומון: במידה והוא מיוצר ומעובד בארץ [כאשר מופיע חותמת של רבנות מקומית לפסח, הרי שזה מעובד בארץ], אין חשש כשרות כיון שהרבנות המקומית מפקחת על העיבוד. במידה והדג מיובא כפילה מיוצר בחו"ל, אין להשתמש אלא א"כ מופיע חותם מיוחד בסגנון האמור לעיל בדג נסיכת הנילוס. [ראה תמונה בגב החוברת – של סלומון מוזרק].

טפילים בדג הבאס:

לראשונה מזה זמן רב נודענו לתופעה שלא היתה ידועה כלל קודם לכן, והיא הופעת טפילי "לרניאה" על גבי דגי הבאס. דגים אלו גדלים בתוך בריכות של מים מליחים, ועד היום דגים אלו היו נחשבים כנקיים מבחינת טפילים חיצוניים. אולם בימים האחרונים בבדיקות לבריכות החדשות של דגי הבאס בנגב, נמצאו דגים אלו נגועים בטפילים. ועל כן על הציבור להזהר ולרכוש דגים אלו רק מחנויות העומדות תחת כשרות לענין חרקים. [ראה תמונות בגב החוברת].

נגיעות בזיתים מזן סורי:

בשנה זו להבדיל משנה שעברה, רבו מאד ההקפדות על אי נגיעות בזיתים הן בתוצרת המקומית והן בתוצרת שרובה יובאה בשנה זו ממצרים. אולם זית זן סורי שמקורו אצל הערבים בגדה, איננו עובר טיפול ראוי כלל, ובתוצרת של שני מפעלים שהביא תוצרת ממקומות אלו, נמצאו זחלים ושאריות חרקים בכמויות גדולות מאד. ועל כן על הציבור להזהר בתוצרת של זית סורי אף בהשגחה ראויה להתבונן היטב קודם האכילה, באם מתגלים סימנים מחשידים כעקיצות [שקועות וסימטריות – להבדיל ממכות טבעיות] של הזבוב, או במידה ויש חורי יציאה של הזבוב הבוגר פעמים רבות נותר הגולם בפנים הזית. ועל כן יש חובת בדיקה.

מצות ביעור וזידוי מעשרות

מתוך ספר קצירת השדה להרה"ג רש"ז רווח שליט"א

- א.** בערב יו"ט האחרון של פסח, בשנה הרביעית ובשנה השביעית לסדר השמיטה, מקיימים מצוות ביעור מעשרות. ועל כן שנה זו - שנת התשס"ה - הרביעית לשמיטה, יש לקיים מצוות ביעור וזידוי מעשרות. והכל חייבין במצות ביעור אחד גברים ואחד נשים.
- ב.** כיצד היא מצוות הביעור? כל מי שברשותו פירות שהן טבל או ספק טבל, חייב להפריש מהן תרומות ומעשרות. פירות שהן דמאי, (דמאי ע"פ הגדרת חז"ל אינו מצוי כיום. אמנם הקונה פירות שהם תחת השגחה, ולמרות זאת מקפיד להפריש מהם תרומות ומעשרות יש על פירותיו הגדרת דמאי) אינו חייב להזדרז ולהפריש מהן תרומות ומעשרות שאינם מעכבים את הוידוי.
- ג.** לאחר שהפריש תרו"מ, עליו ליתנם למקבליהם, דהיינו: תרומות לכהן, ומעשר ראשון ללוי. ומעשר עני לעני. ובזמן הזה שאין נותנים תרומות לכהן, מחשש שתצא תקלה על ידו, די שיפריש ויקבע מקום.
- ד.** פירות מעשר שני או רבעי, יחלל את קדושתם על מטבע. ואת המטבע עם שאר כל המטבעות שברשותו מחילולים קודמים של מעשר שני ורבעי, יחללם על מטבע אחת.

וזה נוסח החילול

"כל הקדושה של מעשר שני ורבעי שיש במטבעות בכל מקום שהם כולל הפרוטה חמורה שיש בכל המטבעות, יהא מחולל הוא וחומשו על מטבע זו שברשותי"

ה. לאחר שחילל הכל על המטבע, ישמיד את המטבע ע"י שישליכנה לים הגדול, ואין צריך לשחקה תחילה. ואם משליך לשאר נהרות, ישחוק תחילה את המטבע. ואם אינו נמצא בקרבת הים, ישחוק את המטבע ויפזרנה ברוח. ומסתבר שהוא הדין שיכול להשמיד המטבע ע"י שרייתו בחומרים שמכלים אותו. ומ"מ כיון שבמטבע זו יש קדושה, אין להשליכה דרך בזיון כגון לבור שופכין וכיו"ב.

קודם ההשלכה לים הגדול יאמר:

לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה בדחילו ורחימו ורחימו ודחילו ליחדא שם י-ה-ו-ה ביחודא שלים בשם כל ישראל, הנה אנכי בא לקיים מצות ביעור מעשרות כמו שציוויתנו בתורתך הקדושה, לתקן שורש מצוה זו במקום עליון עם כל המצוות הכלולות בהם, לעשות נחת רוח ליוצרינו ולעשות רצון בוראינו, ויהיה נועם ה' אלוהינו עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו ומעשה ידינו כוננהו:

לאחר שהשליך המטבעות לים יאמר:

יהי רצון מלפניך ה' אלוהינו ואלוהי אבותינו כשם שזכינו לקיים מצות ביעור מעשרות, כן יזכנו ה' לקיים מצוות הפרשת תרומות ומעשרות ומצוות ביעור מעשרות מהתורה בביאת גואל צדק ובבנין בית המקדש במהרה בימינו, אמן כן יהי רצון:

ו. יכול לחלל את הקדושה שנמצאת בכל המטבעות, על פרי שערכו לפחות שוה פרוטה, וישמיד את הפירות שחילל עליהם שלא יהיה תקלה לאחרים. וכן אפשר לחלל את הקדושה שבמטבעות על סוכר השווה לערך פרוטה - כ- 80 גר' סוכר. ויזהר שלא ישמיד את הפירות דרך בזיון וכנ"ל.

ז. חובת הביעור בשנה הרביעית היא: על הפירות והירקות שנתחייבו במעשר בשנים א, ב, ג לשמיטה, אך מה שנתחייב משנה ז' ואילך (בשנה זו), זמן ביעורם הוא בשנת השביעית. שנת המעשר אינה נקבעת בכל הגידולים כאחת, ושונה היא בין הגידולים השונים. ושנים הדברים גם לדין ביעור מעשרות. [פירות שישיית שמתעשרים בשביעית, זמן ביעורם הוא בשביעית].

ח. מי שיש לו פירות החייבים בביעור, אך רחוקין הן ממנו, והגיע זמן הביעור, הרי הוא קובע מהמקום שהוא נמצא, מקום לכל מתנה ומתנה. וקורא להן שם. ולאחר מכן מזכה את המתנות לבעליהן ע"י אדם אחר או באחד הקנינים המועילים, ואת המעשר שני שיש לו בפירות שם, או במטבע שבביתו, יחלל על מטבע אחת שיש לו עמו, ויבערה במקום שהוא שם.

מצוות וידוי מעשרות:

ט. לאחר שהפריש וביער את כל מעשרותיו, מצוות עשה להתודות לפני ה'. וזה הנקרא וידוי מעשר. ומצוה זו נוהגת בין בפני הבית ובין שלא בפני הבית.

י. זמן הוידוי הוא, בזמן המנחה של יו"ט האחרון של פסח בשנה הרביעית והשביעית, לאחר שבעיו"ט האחרון, גמר לבער כל מעשרותיו.

יא. נוסח הוידוי הוא הנאמר בכתוב: (דברים כ"ו פס' יג' יד') ביערתי הקדש מן הבית וגו'. לא אכלתי באני ממנו וגו'. השקיפה ממעון קדשך מן השמים וגו'. (אלא שנהגו בזה"ו להתחיל מתחילת הפרשה "כי תכלה", וכך אמר מרן הראש"ל שליט"א).

יב. אין אדם מתודה, אלא אם כן הפריש כל מעשרותיו, ונתן המתנות לבעליהם. ולכן, מי שהיה ברשותו פירות של טבל ודאי, ולא נתן את המעשרות ללוי כדין, אלא הפריש את המעשר ראשון, ואכלו בעצמו, אינו מתודה. שכיצד יאמר וגם נתתיו ללוי, ונמצא כדובר שקרים לפני ה"ת. וה"ה מי שברשותו פירות של מעשר עני, ולא נתנם לעני שאינו יכול להתודות. והוא הדין אם הפריש המתנות שלא כסדר, כגון שהקדים מעשר שני לראשון, או מעשר לתרומה, אינו מתודה. שנאמר ככל מצותיך אשר ציונתי. וכן אם הפריש ממין על שאינו מינו או מן התלוש על המחובר ולהיפך, או מן החדש על הישן ולהיפך. אינו יכול להתודות שנאמר לא עברתי ממצותיך. וכן אם הפריש מעשר שני בטומאה אינו מתודה אלא שבזמן הזה שהכל מפרישין בטומאה, אין זה מעכב את הוידוי.

יג. אין מתודין אלא ביום. וכל היום כשר לוידוי מעשר. וידוי מעשר, מצוה מן המובחר שכל אחד אומרו בפני עצמו. ומ"מ אם רצו הרבים להתודות כאחד מתודין. ו"א שאם רצו הרבים שאחד יקרא להם, והם יצאו מדין שומע כעונה, הרשות בידם. וי"א שבוידוי מעשר אין אחד יכול להוציא את חברו מדין שומע כעונה.

יד. גם בזמן הזה נוהג וידוי מעשר וכן הוא דעת מרן השו"ע. והגאון האדר"ת הנהיג לקרוא את פרשת הוידוי במנחה של שביעי של פסח בציבור מתוך ספר תורה. ואמר לי מרן הראש"ל הגר"ע יוסף שליט"א שכך הוא נהג ג"כ הלכה למעשה לקרוא בשביעי של פסח בין אשרי לתפילת העמידה של מנחה, את פרשת הוידוי מ"כי תכלה" עד "זבת חלב ודבש" מתוך ספר תורה (ללא ברכות לפנייה ואחריה).

טו. כאמור לעיל כל שמילא אחר התנאים ההלכתיים לאמירת וידוי [מלבד מה שלא נוהג היום כגון אי נתינת תרומה לכהן או הפרשה בטומאה] אומר את נוסח הוידוי. וכל

שלא מילא אחר כל התנאים אסור לו לומר את הוידוי שנמצא ח"ו כדובר שקרים לפני ה'. ואמנם הורה לנו מרן הראש"ל שליט"א, שכל שאומרו בבית הכנסת בתורת תפילה ואמרית פסוקים בלבד, ניתן להקל לאמר את פרשת "כי תכלה" גם אם לא מילא אחר כל התנאים הנזכרים לעיל.

פרשת וידוי מעשרות

[דברים כו, יב - טו]

כִּי תִכְלֶה לַעֲשׂוֹר אֶת כָּל מַעְשֹׁר תְּבוּאָתְךָ בַּשָּׁנָה הַשְּׁלִישִׁית שְׁנַת הַמַּעְשֹׁר, וְנִתְּתָה לְלוֹי לַגֵּר לִיתוּם וְלֹאֲלִמְנָה וְאָכְלוּ בְשַׂעְרֶיךָ וְשָׂבְעוּ: וְאָמַרְתָּ לִפְנֵי יְיָ אֱלֹהֶיךָ בְּעֵרְתִי הַקֹּדֶשׁ מִן הַבַּיִת וְגַם נִתְּתִיו לְלוֹי לַגֵּר לִיתוּם וְלֹאֲלִמְנָה כָּכֵל מִצְוֹתֶיךָ אֲשֶׁר צִוִּיתָנִי, לֹא עָבַרְתִּי מִמִּצְוֹתֶיךָ וְלֹא שָׁחַתִּי: לֹא אָכַלְתִּי בָּאֵזֶר מִמֶּנּוּ וְלֹא בְּעֵרְתִי מִמֶּנּוּ בְּטָמֵא וְלֹא נִתְּתִי מִמֶּנּוּ לַמֵּת, שְׂמַעְתִּי בְּקוֹל יְיָ אֱלֹהֵי עֲשִׂיתִי כֹכֵל אֲשֶׁר צִוִּיתָנִי: הַשְׂקִיפָה מִמַּעוֹן קִדְשְׁךָ מִן הַשָּׁמַיִם וּבֵרַךְ אֶת עַמְּךָ אֶת יִשְׂרָאֵל וְאֵת הָאָדָמָה אֲשֶׁר נִתְּתָה לָנוּ, פֶּאֶשֶׁר נִשְׂבַּעְתָּ לָאֵב תִּינּוּ אֶרֶץ זָבַת חֵלֶב וְדָבָשׁ:
אחר כך יאמר:

יהי רצון מלפניך ה' אלוהינו ואלוהי אבותינו כשם שזכינו לקיים מצות ביעור וידוי מעשרות, כן יזכנו ה' לקיים מצוות הפרשת תרומות ומעשרות ומצוות ביעור וידוי מעשרות מהתורה בביאת גואל צדק ובבנין בית המקדש במהרה בימינו, אמן כן יהי רצון.

המכון למצוות התלויות בארץ, יקיים בעזהש"י בערב יו"ט האחרון של פסח, את מצוות ביעור מעשרות של כל המטבעות המיוחדות לחילול מעשר שני ורבעי, של "בית המעשר" שע"י המכון, על ידי השלכת המטבעות לים הגדול.

כל המעוניין שנקיים גם במטבעותיו מצוה זו

בירושלים: יעביר מטבעותיו למשפחת אביטן רח' אלעזר המכבי 6 מקור ברוך ירושלים.

בבני ברק: יעביר מטבעותיו למשפחת רווח רח' רב אמי 8. או למשפחת פרור רח' טבריה 8 בני ברק.

אלעד: יעביר מטבעותיו למשפחת רווח רח' רבינו תם 20. או למשפחת לברון רח' ניסים גאון 25.

בברכת פסח כשר ושמה

שניאור ז. רווח

יו"ר המכון

מ"ר הגאון רבי שלמה משה עמאר שליט"א
הראשון לציון הרב הראשי לישראל

בכשרות דבש מלכות [המשך מגליון קודם]

ועד"ן צ"ע למה פסק מרן ז"ל לאסור והלא הוא פירש בעלמא, ואפשר שחשש לזה שרגילים לשתות מפני הירקון, אולי מיקרי ראוי לשתיה. ועפ"י האמור ז"ל דגם אם העיקר לאסור בדבש של גזין וצרעין, כפי שהעלה הציץ אליעזר, וכתב שם שכן היא מסקנת הפר"ח (סימן פ"א ס"ק כ"ח), דהעיקר בזה כהר"אש והרמב"ן ז"ל (וכבר כתבתי שדעת מרן ברורה שפסק כר"ח ור"ת והרמב"ן ז"ל, עכ"פ אין שום מקום להתיר דבש המלכות, עפ"י היתר זה, דגם לר' יעקב אין מזון זה נכלל בהיתר הדבש וכנ"ל, ולא כמש"כ בציץ אליעזר.

וגם דר' יעקב לא בא להקל אלא להחמיר ולומר שגם דברים שאינן מתמצית הגוף הטמא, כדבש צרעין ג"כ אסור, משום דיש לדבש שלהם שם לווי ולא נכללו בהיתר של גזרת הכתוב, ולא בא להתיר דבר שמתמזה מהגוף הטמא, כמו מזון מלכות. תדע שגם רב ששת דסבר לה כר' יעקב, וע"כ אסר מ"ר של חמור, שאינו בכלל גזה"כ, ולא נחית לדון עליו אלא משום שיש צד שאין המי רגלים מתמצים מגופו, ועל צד זה דנו אם להתיר, ורב ששת אסר גם לצד זה, משום שהדבש הותר ע"י גזה"כ, וזה לא נכלל בגזה"כ, וק"ו במזון מלכות שגם יש לו שם לווי, וגם מתמזה מגוף הדבורה, והוא אינו דבש כלל וכמ"ש לעיל.

שו"כ שהרב ציץ אליעזר גופיה שב לדון בדעת מרן והרמ"א ז"ל (באות ד' שם), שאפשר לפרשם כמו שפירש ה"ה ז"ל בדעת הרמב"ם ז"ל, וכמ"ש הפרי מגדים במשבצות זהב שם (סק"א), והאריך לדחות דברי הפמ"ג בפלפול גדל. ע"ש. והאמת יורה דרכו.

עו"כ בציץ אליעזר שם (אות ו), שגם אם נתפוס שאין הכרעה בשו"ע בדין זה, כיון שמצאנו כ"כ הרבה פוסקים שסוברים שהיתר הדבש הוא מגזרת הכתוב, ולא משום שאינו מתמזה מגופו, יוצא לפ"ז דמזון מלכות מותר וכו', עכ"ד. וכבר ביארתי באה"ט דאדרבה י"ל זמזון לכו"ע אינו בכלל ההיתר של הדבש בין לת"ק ובין לרבי יהודה. עו"כ שם דאפשר שגם החולקים יודו בחולה שאין בו סכנה דמותר בו, ובכלל זה גם תשות כוחו וחוסר אונים. ע"ש.

עוד ראיתי להציץ אליעזר שם (מאות ז' ואילך) שדן בפירוש המושג "שם לווי", מה הוא. ונפלאתי שלא העלה בדעתו לדון בעניין שכתבתי, דגזה"כ לא התירה אלא מה שלא מתמצה מגופן.

זבאות י' שם הביא תוספתא (פ"א דבכורות ה"ה), שדבש גיזין אינו אלא ריר בעלמא, ויש מי שרצה לומר שגם מזון מלכות הוא ריר ולא דבש, ואינו בכלל ההיתר. וכתב בזה"ל: "איך יכולים להעלות בדעת לקרוא למזון המובחר של הדבורים לדידהו, בשם ריר בלבד, הא אצלם בתאי דונ, להיותו מזון מיוחד לפרנס בו הזחל המיועד להיות מלכת הדבורים" וכו'. עכ"ל.

זחנזח מלבד מה שיש לומר דלא לפי חשיבות הדבר אצל הדבורים נקבע חשיבותו אם הוא ראוי וחשוב אוכל או ריר בעלמא, אלא אם ראוי וחשוב אצל בני אדם, ואמנם יש דרגה שניה והוא ענין שראוי לאכילת כלב, או לא ראוי. וגם זה הוא באכילה, ודבר שהוא מר כלענה אינו ראוי גם לכלב, ומה שהזחלים ניזונים ממנו, אין זה נחשב לאכילה, שאין זה דרך אכילה, ואפשר שלא רק בזחלים לא נחשב דרך אכילה, דהנה הדבורים והזבובים אוכלים מכל המזדמן להם, גם מדברים שפסולים לאכילת כלב, שלא בכדי אמרו חז"ל אכילת כלב, שהוא אוכל ושותה כדרך האכילה והשתיה אצל בנ"א, רק שהוא אוכל גם מה שאין בנ"א מסוגלים לאכול (וכמ"ש בכלב שב על קיא), אבל הזבובים והדבורים אוכלתם במושגים אחרים לגמרי, ואין ללמוד מזה על חשיבות החומר שממנו הם אוכלים, וק"ו לזחלים. ואולם, חומר זה חשוב הוא שמגדל את הזחל שאוכל אותו, ומחזקו מאוד יותר מחבריו בעשרות מונים, וכן נמי יש בו רפואות וסגולות להנאתן ורווחתן של בני אדם, אך אין זה קשור עם חשיבות שיקרא ראוי לאכילה וכיוצ"ב.

ועוד דכבר כתבתי דעל כל פנים אינו דבש כלל, ולא נכלל עם ההיתר של הדבש, בין לת"ק ובין לר' יעקב, לת"ק לא הותר כי זה מתמצה מגופן, ולר' יעקב פשיטא שאין לזה היתר מכוח הגזה"כ.

ואולם למרות שלפי עניות דעתי אין מקום להתיר מזון מלכות, ולהחשיבו כמו דבש, אלא י"ל דבאמת חל עליו הכלל דהיוצא מן הטמא. ודלא כהרב ציץ אליעזר נר"ו. עכ"פ יש לדון להתירו מצד שאינו ראוי לאכילה כלל, שהוא מר כלענה, וגם לא נוצר לשם אכילה.

וראיתי לו להציץ אליעזר שגם הוא פנה לדרך זו, שכתב שם (אות י"ד), דכיון שהוא עצמו מר כלענה, ואינו ראוי לאכילה, רק ע"י תערובת של הרבה

דבש, פי שלושים ושבע ויותר מכמות מזון המלכות. ודבר שטעמו פגום אינו אוסר תערובתו ובטל ברוב היתר, כמ"ש ביר"ד (סימן ק"ג). ואעפ"י שהוא המעמיד שיתהווה הכל אף התועלת המקווה, הנה הפר"ח (בסימן פ"א סק"א) כתב דגם המעמיד לא נאסר בדבר שנסרח ומותר להעמיד בו גבינה. עוד כתב, דכיון דמיסודו הוא מר כלענה מסתבר שאין בזה משום מבטל איסור לכתחילה, דמעיקרא הוא פגום.

זלזלן (באות ט"ו) כתב דאע"ג דהדבש שמערבים בו, ממתיק את המר הזה, יש להתירו, והביא את דעת החוות דעת בזה. ע"ש. ע"כ (באות ט"ז) לחזק את הנ"ל, והקשה למה הגמרא לא הזכירה מזון מלכות כלל, ובע"כ דהיה פשוט לחז"ל שהוא פירשא דעלמא, דמצד עצמו אינו ראוי לשום דבר, ואפילו לרפואה, וע"כ לא חל עליו שם איסור דמעיקרא. ע"ש.

זבמחילת כבוד תורתו, אי משום הא לא איריא, דפשטות נראה דלא דנו עליו כיון שאינו בר אכילה ולא נשאל עליו אדם מעולם, ואין מזה הכרח שהחשיבוהו פירשא בעלמא.

זחנלע"ד בזה דבאמת יש לו דין פירשא דעלמא, דכל דבר שעבר בדרכי העיכול כבר יצא מענינו הראשון ופנים חדשות באו לכאן. ומצאנו בחולין (קט"ז ע"א): "והלכתא אין מעמידין [גבינה] בעור קיבת נבלה, אבל מעמידין בקיבת נבלה, ובקיבת כשרה שינקה מטרפה, וכ"ש בקיבת טרפה שינקה מן הכשרה. מאי טעמא? חלב המוכנס בה פירשא בעלמא הוא". ואע"ג דהתוספות שם כתבו בשם ר"ת דלא התירו אלא בחלב שנקפה, אבל אם עדיין צלול אסור, מ"מ דעת הר"ף והגאונים דגם צלול מותר. וכך הם דברי הרמב"ם ז"ל (פ"ט מהמ"א הט"ו) וז"ל: "קיבה שבשלה בחלב שבה, מותרת, שאינו חלב, אלא הרי הוא כטנופת, שהרי ישתנה במעיים". עכ"ל. ומדכתב, בחלב שבה, משמע אפילו שיש לו מראה חלב. וכ"כ הרדב"ז ז"ל שם בשם הגונים, ודלא כר"ת. וכ"כ ה"ה ז"ל (בפ"ד מהמ"א הי"ט). וכ"כ מרן ז"ל בכסף משנה שם, שכן נראה דעת הרמב"ם (בפ"ד הי"ט). וע"ש. והארכתי בכל זה בשו"ת שמע שלמה ח"ה (חיו"ד סימן י"ב). ע"ש. וכ"כ להוכיח שם ממ"ש במסכת ע"ז (כ"ט ע"ב), קיבת עולה, כהן שדעתו יפה שורפה חיה. ובודאי דבראוייה לאכילה מיירי, אלא שכהן שהוא איסטניס לא יכול לאוכלה כשנמצאה בקיבה, וע"ז כהן שדעתו יפה, שאינו איסטניס, שורפה יפה. אבל כשנתקלקלה אפילו שדעתו יפה לא יוכל לאוכלה. והבאתי זה בשמע שלמה (ח"ה חיו"ד סימן י"ב). וכתבתי שם שגם לר"ת אינו אסור אלא מדרבנן, ומשום מראית העין. ועוד דאם הגיע למצב שאינו ראוי לכלב יודה להתיר.

עו"כ הרמב"ם (פ"ב מהמ"א הכ"א): "אבל האוכל בריה טמאה בפני עצמה כולה, הרי זה לוקה מן התורה, ואפילו היתה פחותה מן החרדל, בין שאכלה מתה ובין שאכלה חיה, ואפילו סרחה הבריה ונשתנית צורתה, הואיל ואכלה כולה לוקה", עכ"ל. וכתב הרב המגיד ז"ל שם, בשלא סרחה והבאישה עד כדי שלא תהא ראויה לאדם, אבל אם סרחה כ"כ, כבר ביאר רבינו בפ"ד (ה"א) שמי שאכל אוכל האסור שהסריח והבאיש ובטל מאוכל אדם הרי זה פטור, וכן הוא, דהלכה כרבי שמעון במס' עבודה זרה (ס"ח ע"א), דאמר נבלה שאינה ראויה לגר, לא שמה נבלה וכמ"ש שם. עכ"ל.

זבת שזבה ההיא כתבתי, דרק בנפסל מאכילת אדם הוא דכתב הרמב"ם ז"ל פטור, דמשמע דאיסורא דרבנן מיהא איכא, אבל נסרחה הרבה עד שאינה ראויה גם לאכילת כלב, אין בו איסור כלל, ואפילו דרבנן, דבטל ממנו שם אוכל לגמרי. וע"ש שהבאתי הוכחות לזה. ע"ש.

זע"ן בב"י (רס"י ק"ג) ובט"ז שם (סק"א), דנותן טעם לפגם אינו אוסר תערובתו, והוא עצמו אסור, אך א"צ ששים כנגדו. והנה המזון הזה שהוא מר כלענה, ואינו ראוי אפילו לאכילת כלב, דגם כלב אינו אוכל דבר מר כ"כ. וגם שאינו עשוי למאכל כלל, רק שמצאו בו סגולות ורפואות חשובות, וע"כ חיפשו ומצאו דרך ליהנות ממנו ע"י שמערבים בכמות גדולה של דבש, עד שמבטלים מרירותו לגמרי, וכל כוונתם לאוכלו כתרופה להתרפאות ולהתחזק בו. ואפשר דזה מותר גם כשהוא רוצה לאוכלו כמו שהוא. וק"ו כשהוא מעורב ברוב היתר, דהא כמו שהוא אינו ראוי אפילו לאכילת כלב, ויצא לגמרי מכלל אוכל, ותו אין בו איסור כלל.

זחתני כבני הרה"ג רי"מ נר"ו הראני מ"ש בזה הגאון המופלא מוהרש"ז אורבך זצ"ל בשו"ת מנחת שלמה ח"ב (סימן ס"ד תשובה ג'), והיא תשובה לבעל ציץ אליעזר, להעיר לו על התשובה הנזכרת, ותמה עליו על שהוכיח ממה שלא דיברו חז"ל על דבש מלכות, ד"ל דכיון שהוא מר כלענה ואינו מאכל כלל וע"כ לא שייך לדבר בזה, ולמה יזכירוהו, ומהיכי תיתי לומר דאינו חלוק מכל היוצא מן הטמא דאסור. עכ"ל. ובעוניי כתבתי כדברים הללו לעיל.

עו"כ כתב שם שעד לפני מספר שנים היה מורה בזה להתיר, דהיוצא מן הטמא שאינו ראוי לאכילה מתחילתו דינו כנבלה סרוחה מעיקרא, ולא חייל שם איסור כלל. אך כאשר התבוננתי שגם היוצא מן האוזן ומן החוטם, ועוד דברים מאוסים כאלה, דינם כמים ומכשירים, וחשיבי כמשקין הראויים לאדם לשתיה, כמבואר במסכת מכשירין וברמב"ם (פ"י מהלכות טומאת אוכלין ה"ב), ואפשר

שגם זה [מזון מלכות] חשוב כראוי למאכל לאדם, וגם מר שיחה אמר לי שלדעתו זה ראוי לאכילה, ולכן מאז איני אומר בזה לא לאיסור ולא להיתר. עכ"ל.

זע"ש עוד תשובה להרש"ז אורבאך ז"ל בזה, שהשיב ע"ד הגרא"י וולדנברג שליט"א (שנדפסה בחי"ב סימן ד"ן, ואינו תח"י). ובאות ב' חזר לבאר דברו, דכיון דהיוצא מן החוטם והאוזן הו"ל תולדות מים להכשיר (לטומאה), והרמב"ם ז"ל גופיה (בפ"ב מהלכות טומאת אוכלים הי"ד) פסק דמשקה שנפסד ואינו ראוי לשתיית אדם, אינו מקבל טומאה אינו מכשיר, דכתיב "אשר ישתה", בע"כ צ"ל דמי האזן חשיבי ראויים לשתיית אדם, והתינח מי רגלים של אדם ושל חמור י"ל דזה רק בגלל המיאוס. ואפשר דשפיר חזי לשתייה מי שאינו יודע ממיאוסם, אבל בשל אוזן וחוטם לא הבינותי. עכ"ל. וע"ע שם תשובה נוספת מזה, וחזר על הנ"ל, ובסופו העלה להיתר [מזון מלכות] לחולה שאין בו סכנה. ע"ש.

ואחר המחילה רבה מהדה"ג דרבינו המנחת שלמה ע"ה, בדלותי נראה שהעיקר כמשנתו הראשונה, שהיה מתיר מזון מלכות משום שאינו ראוי לאכילה כלל. דמפורש בגמרא ובפוסקים דנבלה סרוחה לא אוסרת דבענין ראויה לגר. וכמ"ש במסכת ע"ז (וס"ח ע"א) דתניא לא תאכלו כל נבלה לגר אשר בשעריך וגו', כל הראויה לגר קרויה נבלה, שאין ראויה לגר אינה קרויה נבלה. (ופירש"י שהסריחה, אלמא מדאפגים בטל איסורה. ע"כ). ור"מ ממעט רק סרוחה מעיקרא. (ופירש"י מוכת שחין מחיים, דאיפגמא קודם שבאה לידי נבלה, לא חל שם נבלה עלה, אבל היכא דאיתסר מעיקרא, שוב לא פגע איסור משום פגם). ורבי שמעון אומר סרוחה מעיקרא לא צריך קרא עפרא דעלמא הוא, והפסוק בא למעט נתנבלה ואחר כך נסרחה.

זבת שזבה בשמע שלמה (ח"ה סימן י"ב) הבאתי דעת הנוב"י (חיר"ד סימן כ"ו) כי דאין לנו הכרעה בפלוגתא דר"מ ור"ש הלכה כדברי מי, דהיא בעיא דלא איפשיטא בערובין (מ"ו ע"ב). ואולם במבוא התלמוד כתוב דר"מ ור"ש הלכה כר"ש, והוא נגד סוגיא דערובין הנזכרת. אולם בהליכות עולם כתב דר"מ ור"ש הלכה כהמחמיר. ולפ"ז ראוי לפסוק בנבלה סרוחה כר"מ, דלא התיר אלא בסרוחה מעיקרא. עכת"ד הנוב"י.

זהבאתי שם דברי החיד"א (שזימן ה' לידי באותו יום), בספרו עין זוכר (מערכת ר' או' י"א דקכ"ד ע"א), שכתב בשם ספר הקדוש קנה (דף פ"ג) דר"מ ור"ש הלכה כר"ש, ושכ"כ התשב"ץ למהר"ם (סימן י"ח), וכ"כ במבוא התלמוד לר"ש הנגיד, וכ"כ להרא"ש בפסקיו (פרק אין מעמידין), וכן אמרו בירושלמי

דהלכה כר"ש. וכ"כ בה"ג (דף ק"כ). וכבר האריך בזה ביד מלאכי (אות תק"ף). וכתב החיד"א שכבר האריך בזה בברכ"י א"ה (סימן טו"ב). ועיין עוד מ"ש בספרו פתח עיניים ע"ד עיר וקדיש מהר"ם דילוונזאנו ז"ל. ותמה על מהר"ר יחזקאל לנדא נר"ו בשו"ת נוב"י ב"ד (סימן כ"ו) שתמה על מבא התלמוד, ונעלם ממנו אמבוהא דספרי. וע"ש שם שהאריך בזה.

וגם מרן נר"ו ביבי"א ח"ח (סימן י"א) האריך בזה, והביא את הירושלמי שם (פ"ח ה"ז) וכן בתרומות (פ"ח הט"ו) שכתבו ר"מ ור"ש הלכה כר"ש, ושכן כתב מרן ז"ל בכסף משנה (פ"ח מהלכות תרומות הט"ו), דבתלמוד בבלי לא איפשיטא הך בעיא, אך בירושלמי אפשיטא, ונקטינן כפשיטותא דהירושלמי. [וע"ש שכתבתי לחזק בזה מה שכבר העלתי כמה פעמים דבמקום דאיכא פלוגתא בבבלי ובירושלמי פשוטה, נקטינן כהירושלמי. ולזה כיון הגר"א בדבריו בכמה מקומות, שכתב, שדרך הרמב"ם לפסוק כהירושלמי נגד הבבלי. עי"ש]. עו"כ ביבי"א שם שכ"כ הראב"ד ז"ל בהלכות טומאת המת (פכ"ד ה"ד) דהלכה כר"ש, וע"ש שהרחבתי עוד בזה. ועיין ביבי"א שם. וכאמור כבר עמד מרן החיד"א ז"ל, ותמה על הנוב"י בחים חיותו, ודחה דבריו, אלא קי"ל כר"ש דנבלה שהסריחה גם לאחר שנתנבלה לא שמה נבלה.

עו"כ כתב שם דלא נחלקו ר"מ ור"ש אלא באינה ראויה לגר, שנפסלה מאכילת אדם אבל עדיין נקראת אוכל, כי היא ראויה לכלב, אבל אם נפסלה גם לאכילת כלב, יצאה מכלל אכילה לגמרי ומותרת גם לר"מ. ופשיטא שגם הנוב"י יודה בזה, ומבואר בדבריו שם להדיא (בד"ה ואומר אני), וז"ל, אבל שלפוחית הנ"ל של דג טמא הוא, והוא אסור מן התורה, וכבר חל עליו שם איסור ואינו נפקע ממנו ע"י שנתייבש, עד שיתייבש שלא יהיה ראוי לכלב וכו'. עכ"ל. וש"מ דאם הגיע לכך שלא ראוי לכלב הותר לגמרי גם להנוב"י.

וזמזון מלכות גם לכלב אינו ראוי מצד מרירותו הרבה, וגם שהוא פירשא בעלמא, שנתעכל ונעשה כחלק מגופו, והיא הפרשה שפורשת מן הבלוטות שלו. ואפילו חלב של טמאה שנמצא בקיבה של טמאה הותר לגמרי, כי נתעכל. אעפ"י שעדיין ראוי וטוב הוא, וק"ו בזה.

וזמזו שקשה לו ברמב"ם ז"ל, אעפ"י שנראים הדברים כמו סותרים זה את זה מפ"ב לפ"י, ובאמת צריך ליישב העניין דבר דבור על אופניו, אך לא נוכל לשנות הלכות ברורות וסוגיות שלמות מכוח קושיא זו, ומה גם שאין בכל זה כדי להבין דברי רבינו הרמב"ם.

זבחסדי ה' מצאי שכבר עמד על קושיא זו הרב משנה אחרונה, בפ"ו דמכשירין משנה ה', דבמשנה ד' שם תנן שבעה משקין הן, הטל והמים וכו'. ובמשנה שאחריה תנן תולדות למים היוצאין מן העין מן האוזן מן החוטם מן הפה, מי רגלים בין גדולים בין קטנים, לדעתו ושלא לדעתו. ע"כ. ובמשנה ראשונה כתב, מכלל דשבעה משקין עצמן הן אבות, כדאמרינן בב"ק. וכתב הרמב"ם ז"ל בפ"י מהלכות טומאת אוכלין, דתולדות הם כאבות בין להכשיר ובין לטומאה, ומשמע לפי זה דלא קרו להו תולדות, אלא משום שאינן משקים אלא מדברי סופרים. ואולם הני דלעיל (השבעה), הם הלכה למשה מסיני, וכן משמע מדחשיב הכא מי רגלים דהוו משקה. ואנן הא קי"ל דמשקה סרוח אינו מקבל טומאה, דכתיב אשר ישתה, פרט למשקה סרוח. וכמ"ש הרמב"ם ז"ל (פ"ב מהלכות טומאת אוכלים ה"ד), אלא מדאורייתא ממעט למשקה סרוח, והכא מדרבנן איירי. וכן משמע לעיל (פ"ב מ"ג) כדפרישית שסוכו'. עכ"ל. (וע"ש מה שהקשה ממתניתין דפרה (פ"ט מ"ג) ומה שנו"נ בזה).

נמצאנו למדים שהרב משנה ראשונה כבר עמד על הערת הגרש"ז אויערבך ז"ל, דאיך מי אוזן וחוטם מכשירין, והא קי"ל דמשקה סרוח אינו מקבל טומאה, ומפרש דמן התורה כל אלה לא מכשירים ולא מקבלים טומאה, דבעינן אשר ישתה וליכא, אלא שרבנן גזרו עלייהו טומאה קלה מדבריהם, וע"ש בסוף דבריו שהסביר למה גזרו עליהם.

זעפי"ז אין שם ראייה לאסור בדבש מלכות, דבאמת גם מי חוטם ומי אוזן לא חשיבי מים מן התורה, ולא מקבלים טומאה ולא מכשירין, רק רבנן גזרו עלייהו. ואין ללמוד מזה לאיסורי אכילה, דרק בטומאה גזרו חכמים ולא באיסורי אכילה.

[ההמשך יבא בגליון הבא בס"ד]

הרה"ג רבי **שניאור ז. רווח שליט"א**
 רב איזורי במועצה איזורית גזר
 ויר"ר המכון למצוות התלויות בארץ

טפילים הנמצאים בבשר הדגים

מוצש"ק פר' תזריע

לכבוד

מור"ר ועט"ר הראש"ל

הגאון הגדול רבי **שלמה משה עמאר שליט"א**

שלום וברכה!

מזזה זמן רב שאני מתחבט בסוגיה הלכתית בידיני תולעים הנמצאים בתוך בשר הדגים כיצד להורות הלכה למעשה, ובימים האחרונים שבתי מסיור נוסף בארצות סקנדינביה, והדברים נראים לי ברורים יותר להלכה. ואחמה"ר אעלה את הדברים על הכתב, כדי שיורינו המורה כיצד לפסוק הלכה למעשה.

השאלה היא אודות תולעים [נימטודות] הנמצאים בתוככי בשר הדג [לא אותם שבחלל המעיין] כגון אותם הנמצאים בתוך בשר דג הקוד, דג הסלייס, דג הסול ועוד. הנה לכאורה ישאל השואל מה ספק יש בדבר, והרי הלכה פסוקה היא בשולחן ערוך יו"ד סי' פד סעיף טז, שתולעים הנמצאים בדגים במעיהם אסורים, בין עור לבשר או בתוך הבשר מותרים. עכ"ד. ואם כן אותם טפילים הנמצאים על גבי הדג מבחוץ כגון הטפילים למיניהם: "ארגולוס" או "לרניע" המצוי בקרפיון, אמור, מושט ועוד, או טפיל "סיפיריון לומפי" המצוי בדג רוטבש מזן "מנטלה", הם אסורים. וכן התולעים הנמצאים בתוך מעי הדג, כגון הנימטודות המצויים בכל זני הרוטבש, או ברבים מדגי הים ג"כ יהיו אסורים. וכן התולעים המצויים על שאר איברי הדג הפנימיים כגון "אנסאקיס" המצוי על ביצי דג הערינג ועוד, גם כן יהיה אסור [ראה במנ"י על תו"ח כלל מז ס"ק א, מש"כ בשם הש"ך, והגם שבש"ך לפנינו זה לא כתוב, מ"מ רבים מהאחרונים ציטטו את דברי הש"ך האלו (וע"ע בזב"צ יו"ד סי' פ"ד אות קיז). וכ"כ הפר"ח באות מה, ועוד אחרונים. והוב"ד בכה"ח סי' פד אות קמז]. אולם התולעים הנמצאים בתוך בשר הדג ממש כגון אותם המצויים בתוך בשר דג הקוד, יהיו מותרים, וכפי שפסק להלכה מרן בשולחן ערוך.

אלא שלמעשה יש לדון היטב בזה, כיון שלכמה מהראשונים - וכן דעת רבינו הרמב"ם [כפי שיובא לקמן] - גם התולעים שבבשר הדג אסורים, זאת ועוד שגם להלכה שאנו מורים כדעת השולחן ערוך להתיר תולעים אלו, היינו דווקא כיון שתולעים אלו ברור שלא באו מעלמא אלא מינייהו קגבלי, כלומר מהדג עצמו, אך בנידו"ד ברור שהתולעים באו מבחוץ, ואם כן יש לאוסרם כדין שרץ המים, וכפי שנבאר.

כתב הרמב"ם [הל' מאכ"א פ"ב הי"ז]: תולעת הנמצאת במעי הדגים ובמוח שבראש הבהמה והנמצאת בבשר אסורה. אבל דג מליח שהתליע הרי התולעת שבו מותרת, שהן כפירות שהתליעו אחר שנעקרו מן הארץ... עכ"ד. הנה מחד בתחילת דבריו כתב הרמב"ם לאסור אותם שבמעי הדגים, אך בהמשך בצד ההיתר כתב רק לגבי דג מליח שהתולעת שבו מותרת, ולא התיר אותם שבבשר הדג. ומבאר המגיד משנה שם על הרמב"ם שאכן ס"ל להרמב"ם שכל התולעים שנמצאים בדג כשהוא בחיים זה אסור, ודווקא לאחר מיתה מותר, ובזה הוא חלוק מבהמה, שאפילו לאחר מיתה התולעים שבבהמה אסורים כיון שהבהמה איננה מותרת אלא לאחר שחיטה. ודין זה הוא הוציא מהסוגיא במס' חולין דף סז ע"ב, שכתבה שם הגמרא שהלכתא קוקאני אסירי מ"ט מינס ניס ועלי ליה באוסייה, ודכוורי שרי, ומקשה הגמרא מ"ש מדרניים שבבהמה, ומתרצת הגמרא שבהמה בשחיטה היא דמשתרייא, אבל דגים באסיפה בעלמא מישתרי והני כי קגבלן בהיתרא קא גבלן. עכ"ד הגמ' שם. ודעת רש"י שם שקוקיאני אלו תולעים שבכבד ובריא. ודעת ר"ת שם בתוד"ה קוקיאני, שהיינו תולעים שבדגים. וזהו שכתב הרב המגיד, שס"ל לרבינו הרמב"ם שכל תולעים שבדגים מחיים, וזהו קוקיאני דאסירא. אלא שמכל מקום אם תקשה מדוע הדגיש הרמב"ם תולעים שבמעי הדג, על כך מיישב הלחם משנה, שכתב כן כיון שהמציאות שהתולעים נמצאים במעי הדג, ודיבר הרמב"ם בהווה².

זבספר הליקוטים שבספר הרמב"ם מהדורת פרנקל הביאו שבספר הגהות על הרמב"ם לרבי דוד עראמה ז"ל כתב, שמדיוק לשון הרמב"ם נראה טעם אחר ולא כטעמו של הרב המגיד, והוא שלדעת רבינו הרמב"ם כל תולעים שבבשר הדג מחיים, אסורים. היינו משום שמחיים הרי הוא כמחובר, וכל תולעת ששרצה במחובר אסורה. ומדייק דבריו שם מסוף דברי הרמב"ם לענין דג מליח שהתולעת שבו מותרת, וכתב הרמב"ם שהטעם להתיר משום שהם כפירות שהתליעו לאחר שנעקרו מן הארץ.

זבחידושי הרשב"א עמ"ס חולין שם הביא שדעת ספר התרומה, שקוקאני הם התולעים הנמצאים מחיים, בין בדגים ובין בבהמה והם אסורים, ולא שנא אם נמצאו בראש או במעיים או בגוף החתיכה. והרשב"א שם פליג עליה. עי"ש.

² הלחם משנה סובר שמ"ש הרמב"ם "והנמצאת בבשר אסורה", חוזר רק על בהמה. ולכן מקשה למה בדגים הזכיר רק תולעת הנמצאת במעים. ולענ"ד אינו מוכרח כלל, ובפשוט משמע ש"והנמצאת בבשר" חוזר על הכל, בין על בשר ובין על דגים. וכן נראה שהבין הר"ד ערמא, דלהלן בסמוך. **העורך**.

אמנם בספר תורת חטאת בדיני תולעים [כלל מז-מח] כתב הרמ"א את דברי הטור, שהתולעים שבמעי הדג אסורים דמעלמא אתו, ובין עור לבשר או תוך הבשר מותר. וכן פסקו הרא"ש והר"ף והרמב"ם, והיא הסכמת הפוסקים, דלא כמשמעות השערים דאף בדגים אסור בכל ענין. [כוונתו לספר שערי דורא (סי' נב) שכתב שם לאסור תולעים הנמצאים בחתיכות דגים היינו גם תוך הבשר. וראה בב"ח בסי' פד שם, שכתב שהשע"ד החמיר רק בחתיכות דגים ולא בשלימים. ובמנחת יעקב על התורת חטאת ס"ק ד כתב שכ"כ המהרש"ל, וכוונתו למה שכתב בספרו יש"ש [עמ"ס חולין פ"ג סי' ק"ד], שבחתיכת דג יש להחמיר ולאסור כיון שחיישינן שהתולעים שבאו מעלמא לבני המעיים נפלו לחתיכה בשעת קריעת הדג. וראה עוד בשו"ת בית אפרים יו"ד סי' כ"ה, שפליג עלייהו וס"ל שלדעת שע"ד התולעים שבדגים אסירי בכל עניין כשה מחיים]. אלא שמה שכתב התו"ח שכן דעת הרמב"ם זה תמוה, שהרי כנז' לעיל נראה מדעת הרמב"ם שתולעים שבבשר הדג בכל גוונא אסירי, ואפי' בתוך הבשר. ובאמת שהמנחת יעקב שם בסק"ג הקשה זאת, וכתב שזה ט"ס וצ"ל הרמב"ן, ראה שם.

ובספר ערוך השולחן יו"ד סי' פד סעיף צב כתב וז"ל: "ודע שהרמב"ם יש לו שיטה אחרת בתולעים... דאפילו הנמצאים בבשרו של דג מחיים תלינן שנכנסו מחוץ. ותולעים שבדגים אינם מותרים רק הנולדים לאחר מליחתן. עכ"ד.

ואודות ביאור הסוגיא במס' חולין שם ראה בספר כנסת הגדולה בהגב"י סי' פד אות קא, מה שכתב מתחילה לבאר את הסוגיא, ואפשר שדווקא בדרני שהיא סוג תולעת מסוימת, והיה ברור לחז"ל שתולעת זו היא הנוצרת בתוך בשר הדג, ולא בשאר סוגי תולעים, עי"ש.

ובאמת שהדברים מפורשים ברבינו המאירי על הסוגיא בחולין שם בד"ה ולענין, שכתב "ומורנא הוא תולעת הנמצא בתוך הבשר הן בבהמה הן בדגים, וודאי לא מחוץ באו אלא שם נתהוו, והוא ענין מינהו גבלי" עכ"ל. וזה נראה בבירור שההלכה היא על סוג תולעת זו. ולכן בסוף דבריו שם תמה על הרמב"ם שלא התיר אלא תולעת שבדג מליח, שהרי יש את המורנא שהוא מותר. עי"ש. ובדרך זו ביאר גם הגאון בעל שו"ת שבט הלוי (ח"ד יו"ד סי' פג בד"ה והשתא) את הסוגיא בחולין, וגם הוא דייק את הדברים ברבינו המאירי. עי"ש.

אלא שלהלכה למעשה רבינו הטור ומרן בשולחן ערוך והרמ"א שם ובספרו תו"ח הנז' פסקו כדעת הרשב"א, הרא"ש, הרא"ה, הר"ן ועוד. להתיר תולעים שבבשר הדג אפילו מחיים, ולא חששו בזה לדעת הרמב"ם כיון שהוא נגד דעת רוב הפוסקים. [ראה עוד במנח"י על התו"ח ס"ק ג, מה שהביא בשם המגדל עוז ומה שכתב עליו שם].

אלא שהלכה זו אינה הלכה למשה מסיני, וטעם גדול יש בה. והוא כמבואר בסוגית הגמרא שם ובראשונים הנז', שתולעים שבבשר הדגים נוצרים מהדג ומעולם לא פירשו ולכן הם מותרים. משא"כ אותם שבמעיים [וה"ה בכל חלל בטן הדג או באיבריו הפנימיים – ראה בתוה"ב הקצר ב"ג ש"ג], מעלמא אתו לדג ודינם כשרץ המים ואסורים.

זבאמת שהדברים כתובים באופן הברור ביותר בכמה מגדולי הראשונים על הסוגיא במס' חולין שם, וראה בחידושי הרא"ה שם שכתב את טעם ההיתר של תולעים שבבשר הדג וז"ל: "תולעים הנמצאים בבשר הדגים שהיו ודאי מבשרו שלא היה אפשר שבאו מן החוץ, שריין". הרי שטעם ההיתר הוא כיון שלא אפשר שבאו מהחוץ. וכ"כ הר"ן על הסוגיא שם וז"ל: "...שלא היה אפשר שבאו מן החוץ, אלא נוצרים מבשרו, שריין". הרי שגם הוא הדגיש שההיתר הוא דווקא היכא שלא היה אפשר שבאו מן החוץ. וכן כתב רבינו המאירי על הסוגיא שם בד"ה ולענין ביאור, וז"ל: "ומורנא הוא תולעת הנמצא בתוך הבשר הן בבהמה הן בדגים, וודאי לא מחוץ באו אלא שם נתהוו והוא ענין מינהו גבלי" עכ"ל. הרי שגם הוא הדגיש שההיתר הוא בתולעת זו שידועה שנוצרת בתוך הבשר וודאי לא באה מבחוץ.

זכן כתב להלכה בספר ערוך השולחן ביו"ד סי' פד סעי' פט וז"ל: "והתולעים הנמצאים בדגים אם נמצאו במעיים אסורים משום דמעלמא אתו. אבל אותן שנמצאו בין עור לבשר או בתוך הבשר ממש מותרין, דמיניה קא גדלי". עכ"ד. הנה א"כ גם הערוה"ש ביאר שכל ההיתר הוא משום דמיניה קא גדלי. ואמנם מ"ש שם בסעי' צב שלדעת הרמב"ם כל התולעים באים מבחוץ ולכן אסורם. יש להבין כיצד יתכן מחלוקת במציאות? בשלמא אם נאמר שזה כדן שרץ הארץ וכפי שביאר הרד"ע והב"ד לעיל, שפיר דמי. אולם מחלוקת במציאות צ"ע.

זבשו"ת שבט הלוי הנז', כתב שצ"ל שמחלוקת הראשונים, אם סתם תולעת הנמצאת בבשר הדג האם דינה כמורנא או לא. ובזה מיישב דעת הרמב"ם, עי"ש. ועו"כ שם שלכו"ע משכחת לה גם ההיפך, כלומר משכחת גם שיש תולעים שאינם כמורנא, ומעלמא קאתו, רק שבסתם השו"ע היקל בתולעים שבבשר שדינם כמורנא. אולם אם מתברר על תולעים מסוימים שהם באים מבחוץ ודאי שהם אסורים. ואין זה סותר כלל לדברי חז"ל הקדושים. עי"ש, וביתר שאת והכרעה במש"כ בחלק ז יו"ד סי' קכג, ששם כתב שזה כבר נתברר שמעלמא קאתו.

זחנח כעת כשהוברר לנו דיו דין וטעם ההיתר של תולעים הנמצאים בתוך בשר הדג. הנראה ברור לענ"ד שהתולעים הקיימים כיום בבשר הדג במינים

הידועים ובפרט בדג הקוד, שהוא המפורסם ביותר עם בעייה זו, יש איסור דאורייתא של שרץ המים על תולעים אלו, ואין להם היתר כלל, הגם שהם נמצאים בתוך בשר הדגים.

זבֵּרֵאשׁ אתאר את מקור וחיי תולעים אלו הנמצאים בדגים אלו [תיאור זה לקוח מספרי ותיאורי אנשי המחקר בארה"ב ובסקנדינביה שהרבו לחקור את חיי תולעים אלו. ועוד זה לקוח ממה שראו עיני במפעלים שונים במדינות שונות בחו"ל].

דָּג הקוד גדל בלב ים ושיווקו הוא בעיקר משני שדות דיג. האחד, אותם הנידוגים בים הבאלטי. והשני, אותם הנידוגים בצפון סקנדינביה. מזונו של הדג הוא דגיגים וסרטנים קטנים הנבלעים על ידו. בתוככי מעיהם של דגיגים אלו קיימים תולעים שצבען נוטה לצבע לבנבן – קרם, [תולעים אלו שני צידיהן הוא חד כזנב וללא ראש], במעי הדג הסרטנים והדגיגים מתעכלים לחלוטין, ולא נותר מהם כי אם התולעים שממשיכים לחיות במעי הדג. לאחר מיתת הדג חלק מתולעים זעירות אלו נוברות ומגיעות לחלל הבטן של הדג, וחלקם מתיישבים על כבד הדג או על שאר איבריו הפנימיים וחלק קטן יותר נכנס לתוך בשר הדג. מקורם של תולעים אלו הוא מביצים מופרות היוצאות למים מתוך בטנו של כלב ים [שדג הקוד משמש לו כמאכל, והתולעים שבתוכו גדלים, מטילים ביצים שיוצאים החוצה עם הפרשות כלב ים]. הביצים הללו שגודלם הוא זעיר ביותר ואין עין רגילה מסוגלת לזהות אותם, נבלעים ע"י הדגיגים והם נבלעים ע"י דג הקוד, ומתפתחים שם. [וראה בהמשך שיש גם מהביצים שמתפתחים במים והופכים לתולעים והם נבלעים ע"י הדגיגים כתולעים]. כאשר התולעים נכנסים מחלל הבטן לתוך הדג הם עושים כעין מחילות בבשר הדג [זעירות ביותר], ומצד הבשר רואים כעין נקבים, והתולעים תקועים בפנים, וחלק מן התולעת נשארת בחוץ. ויש מן התולעים שנכנסים לחלוטין לתוך הדג ומבחוץ רואים רק נקב [שאינו נראה בעין רגילה]. מבדיקות שנעשו במשרד הבריאות בארה"ב [כפי המתואר בספרי המקצוע] מתברר שהתולעים חודרים לבשר הדג רק לאחר מיתת הדג, כיון שבעודו בחיים הוא מגלה כח התנגדות לכך, ורק לאחר מיתתו הם נכנסים לבשרו. מקום הכניסה שלהם לבשר הדג הוא בבשר העוטף את חלל המעיים, כלומר בבטן, אולם לא ניתן למוצאם בבשר הגב שהוא קשה יותר ולא נוח לתולעים להיות שם. בנסיון שנעשה ע"י אותם רשויות לגדל את דגי הקוד במקום שאין שם גידול סרטנים, לא נמצאו כלל תולעים בדגים אלו, ושוב החזירו את הדגים למקום שיש סרטנים וחזרו ומצאו בהם את התולעים. כאמור כן ראיתי בביקורי במפעל לעיבוד דג וביצי קוד בדנמרק, וכאמור כן נאמר לי ע"י המומחים המקומיים שהתולעים חודרים לבשר הדג רק לאחר מיתתו של הדג [דבר החשוב מאד מבחינה הלכתית וכמפורט לקמן].

זבזועל כאשר פותחים את דג הקוד ניתן לראות בבירור כדלקמן: נימטודות [=תולעים], שצורתם כעין ספירלה [מגולגלים], וחלקם יושבים רק על חלקי הפנים, כגון על הביצים וכיו"ב. חלקם יושבים על דפנות חלל הבטן, ואינם תפוסים. חלקם על הדפנות, כשקצה אחד תפוס בתוך הדפנות כלומר בדג. ורוב התולעת מגולגלת בחוץ [אגב מצב שרוב התולעת בפנים ורק קצה בחוץ, לא ראיתי]. וחלק המיעוט נמצא כולו בתוך הבשר, כלומר אין רואים אותו כלל ורק לאחר חיתוך הדג ניתן להבחין בו. כל התולעים בכל מקומות הימצאם הם שווים, ואותו סוג תולעת ממש. בהגדלה ממש ניתן אף לראות כעין חורים זעירים בדפנות חלל הבטן שמהם חדרו פנימה אותם תולעים.

בדגי ים רבים נמצאים סוגי נימטודות כעין אלו, כאשר בדגים אחרים לפעמים צבעם דומה ולפעמים מעט שונה - יותר חום או אף שחור יותר, או אדום יותר. אולם לתוככי הבשר אינם מגיעים. ושאלתי למומחים בדנמרק, ונאמר לי כמה טעמים, האחד, שיש הבדל בין סוגי התולעים, שיש מהם יותר חזקים ויש יותר חלשים, ועוד שזה שונה בין בשר הדגים היותר רך או היותר קשה. ועוד אמרו לי שיש הבדל אם מקפאים את הדג מיידית, כגון ברוטברש או בהרינג, שהגם שיש בהם ריבוי גדול מאד של נימטודות אין מוצאים מהם בתוך הבשר, וזאת מהטעם שעקב ההקפאה המיידית התולעים מתים. לבין דגים כגון הקוד, שמגיעים מצוננים למפעלים, ושם מעבדים אותם [עובדה זו איננה בהכרח מוכרחת, כיון שזה תלוי במיקום הדייג].

עוד אוסיף שבבדיקות שעשיתי לדג הקוד במפעל בבומבי שבהודו, הגם שמצאתי בתוך קיבת הדג שרימפסים רבים, מכל מקום לא מצאתי נימטודות לא בחלל הבטן ולא בבשר הדג. וזה מתאים מאד למחקר שעשו הפרופסורים בארה"ב. והטעם הוא כיון שבאיזור הדייג שאותם דגים נידוגים לא מצוי כלב הים באיזור זה.

הנה אם כן אחר שכל המומחים בתחום זה כולל אנשי הדיג ואנשי המפעלים בשלשה מפעלים ובשלש מדינות אמרו לי בידיעה ברורה וללא כל ספק את העובדות האמורות, ועוד אחרים מעידים כן, שכך עמדת הפרופסורים העוסקים במחקר הדייג בארה"ב, שהן פני הדברים. אם כן נראה ברור שבמקומות שיש את כלב הים, דגי קוד הנמצאים בסביבתו נגועים בסוגי נימטודות ע"י אכילתם את הדגים הקטנים. תולעים אלו שורצים בחלל המעייים ובכה"ג לכו"ע הם אסורים מדין שרץ המים, כיון שהם במעייים. וחלקם חודרים פנימה לבשר. [וכאמור בד"כ רק לאחר מיתת הדג]. ואם כן מאין יבוא לנו היתרם, והרי אלו תולעים שהם שרץ המים שנכנסו לתוך בשר הדג, והם נשארים באיסורם. ואין בזה כל ספק

שזה אותם תולעים ומאותו סוג. ולא בזה דיברו הראשונים ולא את זה התיר מרן השולחן ערוך.

זבאמת כן פסק הלכה למעשה בעל שו"ת שבט הלוי בח"ד ובח"ז כנז' לעיל. [וידידי הרב משה וויא שליט"א, אמר לי שלמרות מה שכתב בספרו בשם בעל שבט הלוי, הרי ששלח לו הגאון הגר"ש וואזנר שאין הדברים נכונים, והוראתו היא לאסור דבר זה באיסור תורה, וכן יש להורות לרבים].

זבמדריך לכשרות הדגים שזכיתי להוציא לאור זה מקרוב הבאתי שם בהלכות שרץ המים בהערה 5 דיון גדול נוסף של הגאון רבי ישראל דוב הברשטאם זצ"ל עם יבדלח"א הגאון רבי אליהו פאלק שליט"א מאנגליה בקובץ מיוחד "ואנכי תולעת", שדן בזה באריכות לאסור את התולעים שבפנים בשר הדג, כיון שלדעת המומחים הם בוודאי באים מבחוץ, והוא מתאר שם בהרחבה את הפגישות שהוא עשה עמם, וברור שזה אותם חרקים שנמצאים גם בחלל המעים. ואין לחשוש ולומר על דברי חז"ל שהם לא נכונים, כיון שנשתנו הטבעים. ועוד שאפשר שחז"ל כלל לא דיברו במקרה כזה, וכל דבריהם זה רק אם איננו יודעים בבירור שמעלמא אתו, אולם בנידו"ד שדעת המומחים שהם תולעים שבאו מבחוץ סומכים על דבריהם, ויש לאסור אותם תולעים מדין תורה. ובתו"ד דחה בשתי ידיים דבריו של הגר"א פאלק, בספרו מדריך על תולעים בשפה האנגלית, שכתב להתיר את תולעת הנמצאת בתוך בשר דג הקוד, כיון שהדגיגים הקטנים בולעים ביצים שגודלם מיקרוסקופי, והדג הגדול כשבולע את הדגיגים הקטנים שם יש התפתחות של הביצים לתולעת, כך שלמעשה השרץ שרץ בתוך הדג ולא בתוך המים ואינו נקרא שרץ המים כיון שהשלב שהיה במים והוא שלב הביצים אינו נראה לעין ואין לו דין שרץ. אמנם הגרי"ד הברשטאם בקונטרסו דוחה את כל דבריו, וכותב: א. שדיבר עם שני פרופסורים שבקייאם בענין, ואמרו לו שאכן הביצה והתולעת מיד כשיוצאת היא מיקרוסקופית, אולם לאחר מיכן היא מתחילה לגדול במים וניתן לראותה בעין, והם גדלים עוד לפני שהם נכנסים לתוך הסרטנים. ועוד, אף אם הם נכנסו לסרטנים בגודל זעיר, הרי הם מתפתחים בפנים, וכאשר הם נבלעים בדגים הוי כפירש מתמרה לתמרה, שהגמ' נשארת בצ"ע, והרי קיי"ל שספק דאורייתא לחומרא. ועוד שאף אם נאמר שמינייהו קגבלי, מכל מקום יוצא אם כן שהם קיבלו את הדין של הדג, אז אם הם נוצרו בסרטן דינם כדג טמא. ועוד בכלל כתב לפקפק על כל היסוד הנז' שלא נראה בעין, כיון שכל מה שהתירו אם הם לא נראים לעין אזי א"א לאוסרם שלא ניתנה תורה למלאכי השרת, אמנם אם הם בסוף גדלו, ולפני"כ שרצו במים, הרי יש לנו כאן שרץ ששרץ במים, ואמנם בתחילת גידולו הוא קטן, אך כיון שהמשיכו וגדלו, הרי הם אסורים כדין שרצים גמורים שהרי הם באו מבחוץ. ולכן לדעתו שרצים אלו אסורים מדין תורה. [ובסוף קונטרס זה, הביא קונטרס נוסף "עין לא ראתה", ועיקר דבריו, שגם דבר שאינו נראה אלא במיקרוסקופ הוא אסור, ורק במקום שיש חרקים שלעולם לא

יגדלו ותמיד ישארו זעירים יש להתיר, אולם דבר שבהמשך מתפתח יש לאסור].
 וכן דחה שם את דברי הרה"ג משה ויא שליט"א שכתב לו בתשובה את דברי
 גדולי הדור על שאלתו שכיון וחכמי המחקר שוללים לחלוטין את דברי חז"ל, על
 כן אין לסמוך עליהם. וכתב ע"ז שלא שאלו את השאלה בצורה נכונה אליהם.
 ובסוף הקונטרס הביא את תשובתו השניה של הרב פאלק שחיזק את דעתו
 להתיר, ושוב הרב המחבר דחה את דבריו, ובפרט שרואים בבירור שהתולעים
 נמצאים רק במקום שיש את הכלבי ים והדולפינים, וברור שמעלמא קאתו ולא
 מעצמם נוצרים. ולכן לדעתו שרצים אלו אסורים מדין תורה. והביא שם בסוף
 החוברת בהוספות שכ"כ הגר"ד וויס בספרו ויען דוד בסי' קיד. ועוד הביא
 מכתבי תשובה שהסכימו לדבריו להלכה הגר"ש וואזנר שליט"א, והגר"מ
 שטרנבוך שליט"א והגר"נ געשטעטנער שליט"א.

זמערבר לכל הנ"ל, הרי יש בליעה גם של תולעים ולא רק של ביצים, וא"כ הוי
 ספיקא דאורייתא, והרי מה שבמעיים כו"ע סבירא להו שאסור, והרי
 כאמור תולעים אלו כל הזמן נמצאים בחלל המעיים ושם שורצים ומתפתחים,
 ורק לאחר מיתת הדג חודרים לבשר. וא"כ אין לזה כל היתר, ונראה פשוט שזה
 אסור כדין תורה של שרץ המים.

אמנם באם ימצא בבירור תולעים הנמצאים רק בתוך בשר הדג ומתפתחים רק
 בתוכו, אזי הם מותרים כפי שפסק מרן בשו"ע. וכן הדין בסתמא שאין
 לחוש ולחפש אחר תולעים שבתוך בשר הדגים. אולם כגון במקרה דידן שברור
 שתולעים אלו באו מבחוץ איני מוצא להם כל היתר.

זכזכרה אציין שבמפעלים לייצור "פילה" [בשר דג ללא עור ועצמות], לאחר
 חיתוך הראש והדג, מעבירים כל חתיכה על שולחן אור [מטעמי נקיון
 ולא מטעמי כשרות] לראות אם יש נימטודות בבשר הדג, ואם הם קיימים
 מוציאים אותם. ולכן גם אדם בביתו בבואו לאכול מדג הקוד [הנקנה שלם או
 עם עור] יכול לאחר הנקיון להסתכל ממול מקור אור, ואזי הוא יבחין בקלות
 באם ישנם תולעים בתוך בשר הדג. כמו"כ במפעלים בארץ המעבדים את דג
 הקוד ומשווקים אותו כ"פילה" חובה על הרבנות המקומית לחייבם לנהוג כמו
 המפעלים בחו"ל שמודעים לבעיה, ולהעביר על חתיכה על גבי שולחן אור,
 ולראות שאין תולעים בתוך בשר הדג. [ראה תמונות בגב החוברת].

מסקנת זו לאסור את התולעים הנמצאים בתוך בשר דג הקוד באיסור תורה
 של שרץ המים, איננה אלא דיון הלכתי וכתבתי את אשר נראה לדעתי
 העניה. אולם את ההוראה הלכה למעשה יורה מו"ר שליט"א שירחיק את אשר
 צריך ויקרב את הנכון. וכדבריו כך נעשה הלכה למעשה.

בברכת התורה

שניאור ז. רווח

הרה"ג רבי אליהו בר שלום שליט"א
ראש כולל משפטי החיים ירושלים

בכשרות הדגים לפסח¹

לקראת פסח תשס"ד התריעו ברבים שאין לקנות דגים קפואים ומיובאים, מפני חשש חמץ. החשש הוא "הזרקה" שעושים לדגים, כדי לנפח את החתיכה, וההזרקה היא של עמילן החשוד כחמץ. במאמר זה נברר את הענין בס"ד.

עוד נתברר כעת, שהדגים המגודלים בבריכות באר"י אוכלים חמץ, ואפילו בפסח, ודגים אלו עצמם יכולים לבוא על שולחנו בפסח. ונבאר הענין הזה.

גם נתברר כי כל האוכל הסטנדרטי המשווק לדגי נוי הוא חמץ. ונברר בע"ה פרשתא דא. ולפני שנבוא אל עין ההלכה, נקדים את הפרטים המציאותיים:

דגי בריכות תוצרת הארץ

באר"י יש בריכות לגידול דגים, ומשם אנחנו מקבלים דגים כמו "קרפיון", "אמנון", וגם "בורי" שהוא במקורו מהים אבל ניצוד כשהוא קטן ומועבר לבריכות לפיטום). כל דגי הבריכות אוכלים חמץ, ולא זו בלבד – אלא שהם ניזונים כל ימיהם מחמץ דווקא. שכיון שהם דגים ב"בריכות לגידול דגים" אשר שם מפטמים אותם במיוחד לשווק, ורוצים לגדל אותם במהירות כדי שישקלו ויֵראו טוב, ולכן מכינים להם "כופתאות" שהם תערובת של פסולת דגן ותירס ותולעים קטנים, והבריכות מלאות בזה. הדגים מגודלים בקיבוצים השונים, וגם בפסח בעו"ה משליכים להם כופתאות חמץ אלו. בדגים אלו יתכן – תיאורתית – גם גרגר חיטה במעי הדג המושם בסיר שלנו בפסח. במערכת המסודרת של היום די לקחת יום אחד בלבד מהצידה - כדי שהדג יהיה מונח כבר על שולחן האכילה.

דגי ים הכנרת

בדגי ים כנרת (מושט וכיוצ"ב) המצב יותר טוב מצד הבעיה של הזנה בחמץ. כי יש אמנם קצת חמץ שנזרק בקצוות הים (ממסעדות ומדייגים בעו"ה), אבל את החמץ הזה אוכלים רק הדגים הקטנים והחלשים והרכים. ואילו הדגים

¹ לבקשת מקבלי המאמר לקצר, הורדנו את רוב המ"מ והשארנו רק את מהלך הדברים.

הגדולים הנמצאים באמצע הים אוכלים מזון טבעי (דגים קטנים ואצות שונות), ואת הדיג עושים מהדגים הגדולים באמצע הים, כך שעיקר גידולים האחרון בוודאי אינו מחמץ.

אבל יש חיסרון אחר בדגי טבריה, וכדלהלן: דגי בריכות, המשווקים ע"י חברות לשווק דגים (תנובה או כיוצ"ב), חייבים להמתין יום אחד עד שישווקו את הדג. כי כשהדג אוכל בבריכה הנ"ל יש בתוך בטנו ירוקת וסירחון גדול, וא"א אפילו לנקותו כראוי. גם יש שם הרבה טפילים שיכולים להביא מחלות ח"ו. לכן לפי תקנות משרד הבריאות הדג צריך לעבור 'יום רעבון', היינו ששמים אותו בברכות בטון שבהם אין כל מזון, כך שהדג מעכל את כל מה שבבטנו, והבטן נקיה יותר, ואז אפשר לשווקו. כשעושים כן כבר אין חשש שימצא גרגיר חיטה בבטן. לכן למעשה בדגי בריכות אין את הבעיה של הימצאות גרגיר חמץ. (כי אם שעיקר גידולם בחמץ כנ"ל). משא"כ בדגים מים הכנרת שהסוחרים קונים לבד, אע"פ שאין האכלה מסיבית בחמץ, אבל מאידך אין חובת יום רעבון בדגי ים, כך שיתכן שדג הנידוג בשעה 5.00 בבוקר כשחמץ נמצא בבטנו, נמכר על החוף בשעה 6.00 בבוקר, ולקראת הצהרים הוא נמכר בחנות בתל אביב.

בחגוזות של דגים העומדות תחת "הכשר", (ההכשר הוא פיקוח על אי כניסת דגים טמאים, אי כניסת דגים עם תולעים, ואי כניסת דגים שניצודו בשבת. בעירנו בת ים כמעט כל החנויות, 6 במספר, עומדות תחת הכשר זה) – מוסדר גם נושא הפסח: המפקח לא נותן להכניס שום דג שלא עבר יום רעבון. מפקח מיומן מכיר את הדבר על פי מראה הדג, כמו"כ הוא עושה מדגם על בטני כמה דגים לברר כמה הם נקיים. אבל בחנויות שאין "הכשר" יכולה להיות גם הבעיה הנ"ל, של דגי ים שיש בבטנם עדיין חמץ. [את הבעיה של פיטום הדג בחמץ עדיין לא פטרו לגמרי, וכן את צידת הדגים בשבת. ולקראת שנה הבאה כבר יש פתרונות בעז"ה].

דגי יבוא

בעיות חמץ בדגי יבוא הם שונות מהנ"ל. מחו"ל מייבאים דגי ים, כמו "נסיכת הנילוס" "סלמון" "בקלה", "הרינג", "קוד", ועוד. כיון שדגים אלו באים מהים אין עלינו לחוש שיש איזה גרגיר חמץ בים הגדול, כי הם גדלים על ידי המזון הטבעי שסידר להם הקב"ה במעמקי המים, דהיינו אכילת דגים אחרים או אצות ים. כאשר דגים אלו ניצודים, הם יכולים להיות מונחים על שולחן הסועד באר"י אחר שבוע מצידתם. אבל לא לפני כן. כך שעכ"פ דג הנאכל בפסח לא יכול להיות שהיה במים בפסח. הדגים מגיעים מחו"ל כשהם מנוקים. כך ששתי

הבעיות הנ"ל של דגים מאר"י (גידול על חמץ, או גרגיר חמץ בבטן הדג), לא קיימים בדגים של חו"ל. ואעפ"כ, יש בדגים אלו חששות חמץ, כדלהלן:

נסיכת הנילוס

דג זה ("יאורן") הוא דג אגמים גדולים. הדג לאר"י בא מ"אגם ויקטוריה" (ימה באפריקה בין המדינות קניה אוגנדה טזניה. שלשת המדינות הנז' זכאיות כ"א לשליש מהדגה. והדגים לאר"י באים מקניה). הוא מיובא בכמה צורות, נקי ולא מעובד, או אף מעובד. בדר"כ המפעל המתחיל את העיבוד נמצא כבר על האניה, ולאר"י מגיע הדג נקי וחתוך ובלי קשקשת ("פילה"). אלא שהוא מגיע בגדלים גדולים ולא ארוז בחבילות או קופסאות קטנות, שזה עושים בארץ. אמנם, במגמה להגדיל את גודל הדג, יש שמזריקים לו חלבון: חתיכה קטנה נכנסת למתקן, ויוצאת נפוחה גדולה וכבדה, בגלל שיקבלה פרוטאין (היינו סוג חלבון, שפועל על כל הדג כמו שמרים על בצק). ההזרקה נעשית לחתיכה בעשרות מקומות ע"י מחטים קטנטנות בשעה שהחתיכה נכנסת להקפאה, היא מתנפחת מיד מהמים והחומר המוזרק, והכל נקפא יחד. עד עכשיו היה הדבר אסור ע"פ החוק והיו מזריקים בסתר, דבר זה גרם לבעיות בריאות, ולכן התירו את ההזרקה שתהיה בפיקוח, ויש היום מכונות הזרקה מסודרות.

עמילן יכול להיות מופק ממוצרי מזון שונים, וביניהם גם דגן (אם היצרן ימצא פסולת דגן יותר זולה ממה שהוא משתמש, הוא יעבוד מיד לדגן. חברות השווק העומדים תחת הכשר נערכים בהתאם לקראת פסח תשס"ה: רב תנובה הודיע שלא יקלטו דגים ממפעלים שמזריקים. מפעל דלי-דג עומד תחת השגחה (של הרה"ר לישראל) שההזרקה תהיה רק בחומרים כשרים לפסח. וכיוצ"ב יתכן בפעלים קטנים אחרים תחת כשרויות שונות. מפעלים ובתי אריזה לדגים שאינם תחת הכשר לפסח תשס"ה, יתכנו להיות בחשש הזרקה חמץ הנ"ל.

סלומון

עוד דג מיובא מפורסם הוא ה"סלומון", שיש לו ביקוש גדול באר"י, והוא מיובא בהרבה צורות, לרבות דג טרי ממש המוטס לארץ מיד אחרי צידתו. לארץ מגיעים שני סוגים, הסוג מצ'ילי וקנדה שהוא הורוד יותר (ואנשים חושבים שהוא טוב יותר ומחפשים אותו), והסוג מנורבגיה שהוא איכותי יותר ובעלי המסעדות ומלונות רוצים אותו בגלל איכותו, אבל כיון שצבעו לא כ"כ ורוד ואנשים המכירים את הצבע הורוד חושבים שדג זה ישן, א"א לשווק אותו כך. ובפרט היום שרוב השווק לא בא ממקומות טבעיים ("בלדי"), אלא מחממות גידול מיוחדות לדגים אלו, ואז כיון שהם מגודלים במהירות לפי הצורך של

המשקל והטעם של המבקשים, הוא יוצא חוור ולא יפה, לכן משרים את הדג (אחרי הניקוי וחיתוך) במי צבע כדי שיהיה אדום. מי הצבע הללו עשויים מסרטנים אדומים ואסורים באכילה. לכן יש קיבוץ בארץ שמנסה כעת להפיק צבע אדום מאצות ים. אבל עדיין אין זה מספק, ובחור"ל, לפני ששולחים את הדג כבר מנסים לתת לו גוון אדום ע"י שמאכלים אותו במין כופתאות מיוחדות, מה שגורם לבשר שלו להיות אדום כשהוא מעכל את אותו אוכל. מובן עכ"פ שכופתאות אלו הם חמץ.

טונה

עוד דג מפורסם הוא ה"טונה". ובדג זה בדר"כ הבישול הגמור עד הקופסה נעשה בחור"ל במפעל הצף שעל האניה. אבל שאלות הכשרות הם מצד אחר (חוץ ממה שהקיטור יכול להיות לא כשר, הן מטריפות והן מחמץ, כמו"כ החביות והמתקנים שבהם עובר הדג יכולים להיות לא כשרים וגם בחמץ, וכמו"כ סכיני החיתוך ושאר כלי העיבוד יכולים להיות בחששות כנ"ל), אבל גם לטונה מזריקים חלבונים, וזה מסיבה אחרת כי הוא דג קשה יחסית ורוצים לשמור לו על רכות מסויימת. וחלבונים ועמילנים עלולים להיות מופקים מחיטה כמ"ש לעיל, שדבר זה משתנה כל הזמן. לכן מובן שא"א לקנות בלי הכשר לפסח.

דגי נוי

גם דגי נוי אוכלים חמץ בלבד. כיון שרוצים לשמור על גידול מבוקר של הדגים, מכינים להם מזון שיתן להם איכות ועם זאת לא יגדלו מדאי. מזון זה מבוסס על שאריות דגן, ואין מזון דגים – סטנדרטי – שאין בו חמץ. אמנם מקובל לתת לדגי נוי בפסח "תולעי דם" היינו תולעים אדומות מיובשות המוקפאות לחתיכות. ועכ"פ כיון שהם תולעים האסורות באכילה, הם לא מופיעות עם הכשר כלשהוא. יש לציין את אזהרת המגדלים כי "מצות" עלולים להרוג את הדגים.

ע"כ פירוט הדברים במציאות, ומעתה נבוא אל השאלה העיקרית, האם מותר לאכול דג שגדל על ידי חמץ, היינו כל דגי הבריכות המצויים.

- א. יסוד הסוגיא – "זה וזה גורם מותר"
- ב. אם זה וזה גורם מותר בדיעבד או לכתחילה
- ג. אם לקנות ממי שעשה נחשב דיעבד או לכתחילה
- ד. האם העברת עץ ערלה עם גוש אדמה מותרת לכתחילה
- ה. חמץ שאין לו ביטול – אם זה וזה גורם אסור (חלב פרה שאכלה חמץ בפסח)
- ו. חמץ שאין לו ביטול – גם זה וזה גורם אסור (דג שאכל חמץ בפסח)

- ז. זה וזה גורם – כשגורם האיסור הוא תמידי וקבוע (דגי בריכות המתפטמים רק בחמץ)
- ח. זה וזה גורם כשהאיסור הוא רק באכילה ולא בהנאה (היתר אכילת דגים שנתפטמו בחמץ לפני פסח)
- ט. הנאה מועטת אסורה לכתחילה אפילו אחרי שכבר עשו (חובת 'יום רעבון' לדג)
- י. מזון חמץ לדגי נוי באקווריום
- יא. סיכום העולה

א. יסוד הסוגיא – "זה וזה גורם מותר"

פתיחת הסוגיא היא במס' עבודה זרה (מט.), שם נחלקו רבי יוסי וחכמים על "פרה שנתפטמה בכרשיני עבודה זרה", כלומר דגופה היה כבר קיים, אבל היא גדלה עוד על ידי שאכלה כרשינים של עבודה זרה. דלרבי יוסי "תִּשְׁחֹט" כלומר מותר לאוכלה, ולחכמים "תִּפְחֹשׁ", כלומר אסור לאוכלה עד שתכחיש את כל הכמות שהתפטמה, ואז אין הנאה עוד מהע"ז. ובגמרא שם תולים את המחלוקת בשאלה אם "זה וזה גורם" מותר או אסור. שלרבי יוסי ש"תישחט" ומותר לאוכלה, וז"ג מותר, שכיון שכל חלק וחלק של בשר הפרה נוצר חוץ מהמקור של האיסור גם על ידי מקור של היתר, הדבר נשאר היתר. [וזה שאני מכל הלכות תערובות. דבסתם תערובת יש לפנינו דבר שהוא אסור בעצמו ודבר שהוא מותר בעצמו, אלא שהם מעורבים יחד, אבל בנדוננו כל חלק בבשר שנגרם על ידי איסור, נגרם גם על ידי היתר, וכיון שהאיסור רק גורם לבד, ולא לבדו, סובר רבי יוסי שמותר]. וחכמים סוברים שאסור לאכול פרה מפוטמת זו, מפני שסוברים שזה וזה גורם אסור. אך הגמרא פסקה בסוף הסוגיא "אמר רבי יהודה אמר שמואל - הלכה כרבי יוסי". ע"כ.

זחנזח הטור (יור"ד סימן קמב) העתיק הלכה זו, אבל כתב "פרה שנתפטמה בכרשיני עבודה זרה – בדיעבד מותר, ולכתחילה אסור". ומקור דבריו כתב הב"י שהוא עפ"מ"ש הר"ן (דף כא. מדפי הר"ף ד"ה גמרא) שההיתר של זה וזה גורם הוא משום הלכות ביטול ברוב, היינו כל איסור שנכנס מתבטל בגוף הפרה הגדול שהיה של היתר. ובשו"ת אבני מילואים (שבסו"ס אבנ"מ, סימן ו) כתב לבאר, שאע"פ שבביטול רגיל צריך פי ששים, או לכהפ"כ רוב מהתורה, מ"מ פה שהאיסור הוא רק "גורם" די במה שיש עוד צד של היתר, ולכן אפילו אם כל הפיטום רק ממאכל איסור עדיין מותר, ולא בעי "ביטול ברוב ממש". [וע"ע בשו"ת תורת חסד מלובלין אור"ח סימן כא, ובשערי יושר להגר"ש שקופ, ח"ג פרק כה, ונביאם להלן. אבל בפשטות י"ל כמ"ש, דלעולם הוא מיעוט ברוב,

דהאיסור הוא מעט ומתבטל ברוב ההיתר שהוא גוף הפרה, שהוא לעולם גדול ממה שאוכלת, והיה מותר לפני שהתחילה הפרה לאכול].

זמעתה מקור דברי הטור הוא, שכיון שזוז"ג הוא מדיני ביטול, הא בביטול יש לנו הלכה ש"אין מבטלין איסור לכתחילה", לכן גם זה וזה גורם אסור לכתחילה.

זרמב"ם והשו"ע לא נזכר חילוק בין לכתחילה ודיעבד. כי זה לשון הרמב"ם (בפ"ז מהל' עכו"ם הלכה יד): "כל שדבר אסור ודבר מותר גורמין לו, הרי זה מותר בכל מקום. לפיכך שדה שזיבלה בזבל עבודת כוכבים מותר לזרוע אותה, ופרה שפיטמה בכרשיני עבודת כוכבים תיאכל, וכן כל כיוצא בזה". גם השו"ע (סימן קמב ס"א) העתיק לשון זו. ומשמעות הדברים שאפילו לכתחילה הדבר מותר. אבל האחרונים ביארו שהרמב"ם והטור קיימא בחד שיטה, היינו שהלכתחילה שאסור הוא לתת לפרה כרשיני עבודה זרה כדי לאכול, אבל אם נתן, – אחרי שנתן הפרה מותרת "לכתחילה" לאכול, דזה נחשב כדיעבד דמי, כיון שכבר היה זוז"ג, רק שהוא עשה איסור במה שביטל איסור לכתחילה. גם הרמ"א (יור"ד סימן ס"א) כתב "בהמה שנתפטמה בדברים אסורים מותרת", היינו שאחרי שנתפטמה אין איסור לאוכלה אפילו לכתחילה.

ב. אם זה וזה גורם מותר בדיעבד או לכתחילה

זחנה, מהתוספות (ע"ז מט. ד"ה שאם) מבואר שלא למדו כהר"ן שההיתר של זוז"ג הוא משום ביטול, כי הם כתבו על סיבך יחור של ילדה בזקנה (ערלה בשאינה ערלה) שהכל מותר, "אפילו למ"ד זה וגה גורם אסור, מותר, כיון שבטלה בזקנה". וע"ז השיב הר"ן שזוז"ג וביטול הוא אותו דין. אבל מתוס' משמע שלמ"ד שזוז"ג מותר, הוא היתר בפ"ע, לא מצד ביטול אלא שכיון שהוא רק "גורם" לא נאסר לנו. ועיין בשערי יושר (ח"ג סימן כה) שביאר בארוכה החילוק שבין 'משתרשי ליה' שהיא שיש לו דבר ממוני נוסף בידים, לבין 'הנאה' שתם שלא נוסף לו דבר להדיא. וביאר לפ"ז דזה וזה "גורם" עושה רק הנאה, וכיון שלא נראה שום דבר ממשי שנוסף, מותר. עיי"ש.

אמנם זוז"ג אסור לכתחילה לא רק להר"ן, (לפי ההסבר שאסור לבטל איסור לכתחילה), אלא גם להתוספות הוא כן, רק בדיעבד התירו גרמא זו ולא לכתחילה. וכמו שכתבו להדיא (בפסחים כו: ד"ה בין חדש, ובע"ז מח: ד"ה ואין). וצ"ל שמקור דבריהם הוא מה שאמרה הגמרא "פרה שנתפטמה.. מותר", היינו לשון דיעבד, ולא אמרה "מותר לפטם פרה בכרשיני עבודה זרה" לשון לכתחילה, כמו שאמרה גבי זריעת ירקות תחת צל של עבודה זרה, וכן העתיק גם השו"ע

שם "מותר ליטע תחת האשרה ירקות, מפני שצל האשרה שהוא אסור עם הקרקע שאינה נאסרת, גורמים לירקות אלו לצמוח. וכל שדבר איסור ודבר מותר גורמים לו הרי זה מותר". הרי נקט לשון לכתחילה.

זביארו הנו"כ שם החילוק שיש בין הנידונים, שבנטיעה תחת צל אשירה הדבר מותר לכתחילה, מפני שבשעת זריעה עדיין אין צל, או מפני שלא ניכרת הנאה בידים ממש, או מפני שאינו מפעיל בשעת הזריעה שום תוצאה. (רק אח"כ יתברר שהיו תוצאות). משא"כ פרה שאוכלת - מיד כשהוא נותן לאכול בידים מתחיל תהליך שניכר תוצאות ממש. ולכן גרמא כזו אסרו חכמים לכתחילה.

זבשו"ע מבואר שאף כשהוא עצמו נתן את הכרשינים לפני הבהמה, מ"מ אח"כ הבהמה מותרת. ולא קנסו אותו במה שעשה, פירוש שלא רק לגבי אחרים זה מיחשב דייעבד כי אם גם לגבי עצמו. וכן גבי ערלה פסק השו"ע (יור"ד סימן רצד ס"ב) "אסור ליטע פרי של ערלה. ואם נטעו, הפירות שיוצאים ממנו מותרים, דזה וזה גורם מותר". כלומר דהאיסור הוא עשיית הדבר, אבל אחר שעשה את האיסור, הוא עווננו ישא, ומ"מ לא קנסוהו שלא יאכל את מה שעשה, ואפילו הוא עצמו מותר לאכול.

זיש להבין למה לא קנסוהו בדיעבד. ובשלמא להתוס' שזוז"ג הוא היתר עצמי, "ל שכיון שלא נהנה בפועל בדיעבד מותר. אבל להר"ן דהוא הלכות ביטול איסור צ"ע מאי שנא מדין ביטול איסור שפסק השו"ע (סימן צט ס"ה) "אין מבטלים איסור לכתחילה וכו'. עבר וביטלו או שריבה עליו, אם בשוגג מותר, ואם במזיד אסור למבטל עצמו אם הוא שלו". וגם באיסור דרבנן פסק השו"ע שם (ס"ו) "איסור של דבריהם אין מערבין אותו בידים כדי לבטלו, ואם עשה במזיד אסור". [וכן גם בזה וזה גורם, אפילו כשהוא רק איסור דרבנן, כמו סתם יינם, אסור לכתחילה, כמ"ש השער המלך (יסודי התורה פרק ה הלכה ח)]. ולמה אם עשה הוא עצמו מותר בדיעבד.

אך יעויין להגרש"ז אויערבאך זלה"ה (בשו"ת מנחת שלמה ח"א סימן ה) שדן במי שהשביח את הבישול בשבת רח"ל, ע"י שהוסיף עוד אש, או ע"י שהוסיף עוד בשר. וכתב, שבהוסיף עוד אש הכל אסור כיון שהוא מבשל בשבת, ואע"פ שזה וזה גורם מותר (וכבר היה קצת אש בהיתר), מ"מ שם אין דנים על האש כלל, אלא על הקדמת הבישול, וזה נעשה לכל התבשיל בעבירה, וממילא אסור שפיר אסור את כל התבשיל. משא"כ בכלאי הכרם אין התבשיל נאסר אלא מפני העצים ולא מחמת העבירה של האדם ולכן אמרינן דזוז"ג שרי". וביאור דבריו הוא חקירה אם זוז"ג האיסור הוא בגברא או בחפצא, (עיין חלקת יואב

תניינא סימן כ, וכאן אמ"ל), ואם האיסור הוא בחפצא, מה נפ"מ שהוא עבר איסור, החפצא אינה אסורה בדיעבד. ועפ"ז כתב שם דבהוסיף בשר לתבשיל בשבת רח"ל, כל תבשיל שהיה מותר מטען זוז"ג, ואע"ג דאין מבטלין איסור לכתחלה ואם עבר וביטל אסור למבטל, מ"מ כאן דבשעת הביטול עדיין היה היתר, והאיסור משום מעשה שבת נעשה רק אח"כ לאחר שנתבשל, לא חשיב כמבטל איסור לכתחילה. היינו שכיון שאין ניכר תיכף כשעושה את הזוז"ג גורם שהוא מתיר את האסור, (כי רגע אחד אחרי שנתן את האיסור לפרה לאכול היא עדין מותרת), רק אח"כ יקרה הדבר, אין זה נכנס לדין "מבטל איסור לכתחילה".

ג. אם לקנות ממי שעשה נחשב בדיעבד או לכתחילה

אמנם, אנחנו לא עוסקים במי שמאכיל חמץ בפח, אלא במי שקונה ממנו. והדבר מובן שהמאכיל מאכיל בשביל אלו שיקנו ממנו. (וכעיי"ז כתב הכה"ח בסי' שיח בשם הכתב סופר שהבשל בשבת בשביל למכור לאחרים, דין האוכל הזה לאחרים אלו הוא כדין אוכל שבישלו לעצמו).

זחנה, בשו"ת תורת חסד (ח"א סימן כא) דן בפרות שנתפטמו בחמץ בפסת, שחלבן יהיה מותר מצד זה וזה גורם, וכמ"ש להלן. אבל עוד דן שם דקיי"ל זה וזה גורם אסור לכתחילה, וא"כ כמו שאוסר לעשותן אסור לקנותן מן הגוי. והנה כן מבואר בש"ך (סי' ס סק"ה שנביא להלן גבי בהמה שנתפטמה באיסור) שאסור לקנותה לכתחילה מן הגוי. ומבואר שלקנות ממי שעשה הוי לכתחילה.

אך מאידך מצינו לגבי סתם כלים של נכרים, שהדין הוא (בשו"ע יור"ד קכב ס"ו) דסתם כלים של נכרים אינם בני יומן (כי יש להם הרבה כלים), ולכן אם עבר ונשתמש בהם קודם הכשר התבשיל מותר בדיעבד. וכתב ע"ז הט"ז (בסימן קח ס"ק ד) דעכ"פ לקנות מהם ולבשל חשיב דיעבד ולא לכתחילה.

זבחהזות שערי דורא (שער א) כתב דיש לחלק בין העניינים, כי לקנות מן הנכרי דבר שהיה איסור אצל הנכרי אסור לכתחילה, אבל אם כבר נתבטל בהיותו אצל הנוכרי מותר לכתחילה. ועפ"ז כתב התורת חסד דלקנות מן הנכרי דבר שהוא זה וזה גורם, אף שהיה חמץ בפסח, מ"מ כבר נתבטל אצל הגוי בפסח והפך להיתר, ולכן מותר לקנותו לכתחילה. ושוב הביא שמשמע מהדרב"ז שלקנות הוי לכתחילה, כי מיחשב שרק עכשיו מתבטל, וממילא זוז"ג שאסור לקנות אסור גם לקנות, ודחאו והעלה כהפוסקים הנ"ל להתיר לקנות. וע"ע מ"ש בזה להלן אות ח' מהתורת חטאת.

ד. האם העברת עץ ערלה עם גוש אדמה מותרת לכתחילה

זל"אור הדברים הנ"ל שזה וזה גורם אסור לכתחילה, נימא בה מילתא גבי העברת עץ ערלה ממקום למקום בגינה. הנה ידוע מה שנוהגים לומר היתר שאם יש לו אדמה בשיעור ג' שנים מותר להעביר אותו. והיתר זה נשען כנראה עמ"ש בשו"ע (יור"ד סימן רצד ס"ט) "אילן שעקרו רוח", והוליתו למקום אחר, ומהעפר שסביב שרשיו עמו, והוסיף עליו שם עפר ונשרש שם בארץ, אומדים אותו אם היה יכול לחיות בעפר הראשון שבא עמו בלא תוספת עפר אחר, הרי זה כנטוע במקומו ופטור מהערלה. ואם לאו חייב". והעיר הגרש"ז"א בשו"ת מנחת שלמה (ח"א סימן סט ד"ה ולכאורה), שאם העץ יכול לחיות מהאדמה של השרשים ג' שנים בשעה שעקרו אותו, זה לבדו לא מהני כלום, אלא מה שבשעה שנוטעים אותו יכול לחיות שלש שנים מהאדמה שיש סביבו, דאז יהיה זה וזה גורם (הנטיעה עם קרקע ההיתר שעבר כבר שלש שנים, יחד עם האיסור שהוא הקרקע החדשה שעדיין לא עבר עליה ג' שנים), וזו"ג מותר. עכ"ד.

זחנ"ז לפ"ד שזה וזה גורם לכתחילה אסור, יהיה אסור להעביר עץ כזה עם אדמה של ג' שנים, ע"מ להתיר את הערלה. ופשפשתי וראיתי כי אכן הפתחי תשובה (יור"ד סימן רצד ס"ק יג) הביא שכתב כן הלבושי שרד (סימן קה), דכיון שהשו"ע כתב רק לשון דיעבד, "אילן שנעקר" וכו', משמע שלכתחילה אסור לעוקרו עם גוש של שנים שנים, דהרי וזה וזה גורם לכתחילה אסור לעשות בידים, כמו שאסור לבטל איסור לכתחילה. ע"כ. וכ"כ בשו"ת בנאות דשא (סימן לב).

אולם אחרונים רבים חלקו ואמרו שהדבר מותר לגמרי. דאם היתר העברת עץ היא בגלל זה וזה גורם א"כ גם אם גוש האדמה המחובר לעץ אין בו כדי לחיות שלש שנים יהיה מותר, דסו"ס יש אדמה של היתר עם איסור, וזה וזה וגרם מותר בדיעבד. אלא כשיש אדמה של שלש שנים היתר, ההיתר אינו מצד זו"ג כי אם מצד עצמו, דדל מהכא את האיסור והכל מותר. וכ"כ הערוך השולחן (סימן רצד סעיף לה), והחזו"א (ערלה סימן ב ס"ק יב), ובשו"ת משפטי עוזיאל (ח"א יור"ד סימן כ), ובשו"ת ישכיל עבדי (ח"ז יור"ד סימן לז אות ד), והגר"ח קנייבסקי בדרך אמונה (פ"י מהלכות מע"ש ס"ק פח). ועוד.

ה. חמץ שאין לו ביטול – אם זה וזה גורם אסור (חלב פרה שאכלה חמץ בפסח)

זמעת"ז נבוא לנידוננו שהוא חמץ. הנה לפי מה שכתב הר"ן (ואחריו נמשכו

בדר"כ המפרשים) שהיתר זה וזה גורם הוא דין "ביטול ברוב", יש לדון שגבי חמץ בפסח אין היתר זה, דהא חמץ בפסח אוסר במשהו ואינו מתבטל ברוב. ויסוד הדברים הוא במשנה (פסחים כא.) שם מבואר שאסור להסיק תנור בחמץ, מפני שהוא אסור בהנאה, וגם אם אפה בתנור זה פת או איזה תבשיל, הכל אסור בהנאה. וכ"פ השו"ע (אור"ח סימן תמה ס"ג). והאחרונים נחלקו אם מכאן ראייה דזה וזה גורם בחמץ אסור וכמש"נ דלחמץ בפסח אין ביטול (וכ"כ המג"א בסימן תמה סק"ה, ובשו"ע הרב שם סעיף י ובקו"א שם), או שגם בחמץ זוז"ג מותר, רק התם כיון שיש שבח עצים בפת, שכשהאבוקה דולקת מול התבשיל נכנס בתבשיל שבח מיוחד, לכן אסור.

זדברים אלו ארוכים, וכבר מפורסמת הנפ"מ בין שתי שיטות אלו, אם מותר לשתות חלב בהמת גוי הניזונית בחמץ בפסח. שהפרי מגדים (באור"ח א"א סוף סימן תמח, וביו"ד בשפתי דעת סימן ס"ק ה) כתב שאסור לשתות החלב שלה, אם הוא תוך מעת לעת שאכלה בשר, דהיתר זוז"ג הוא משום ביטול ולחמץ אין ביטול. וכ"כ הישועות יעקב (באור"ח סימן תמח ס"ק ט). גם השדי חמד (אסי"ד מערכת חמץ ומצה אות ד) האריך בזה וסיים "הנה הבאתי מערכה מול מערכה, הללו אוסרין והללו מתירין, ונכון הדבר להחמיר מהחלב שאוכלות הבהמות חמץ בפסח, רק מה שהפריז בספר רינון יצחק לאסור אף חלב של חמץ שאכלה עד זמן איסור חמץ - אין נראה כן". גם הגר"ח פלאגי (סימן תמח) כתב "לשתות חלב מבהמות גוי בפסח, נראה לאסור, שמא מאכילה חמץ בפסח".

אבל באמת רוב האחרונים חלקו בזה, והתירו. לא מבעיא להסוברים שזוז"ג מותר גם בחמץ בפסח, וקניה נחשבת דייעבד ולא לכתחילה, ומה שאסרו גבי ביטול פת בתנור שהוסק בחמץ הוא רק משום שבח עצים בפת אבל לעולם שאר זוז"ג בחמץ מותר בדיעבד כבכל שאר איסורים, – אלא אפילו אם נסבור שבחמץ יש דין מיוחד לאסור בזה וזה גורם מפני שאין לו ביטול, עכ"פ יש להתיר חלב היוצא מפרה שאכלה חמץ:

א מפני דהא דחמץ בפסח איסורו במשהו זה רק באכילה ולא בהנאה, וממילא כיון שנשאר רק איסור אכילה, יש לחלק דזוז"ז שאסור הוא דווקא שהאיסור הוא הנאה (דסו"ס נהנה), ולא כשהאיסור הוא אכילה, דסו"ס אינו אוכל. (החילוק בזוז"ג בין איסור אכילה לאיסור הנאה, העלוהו כמעט כל העוסקים בזה, וע"ע להלן אות ח'. וכן מסקנת הגר"חיד"א בשיירי ברכה ריש סימן תסח, והחיי אדם בקונטרס נשמת אדם סימן ט, והמהרש"ג ח"ב סימן פה, והאבני

מילואים סימן ז, והתורת חסד סימן כא, גבי שתיית חלב מפרה האוכלת חמץ בפסח).

ב משום דהא דחמץ בפסח איסורו אפילו במשהו אפילו באכילה, הוא מדרבנן בעלמא, כי מדאורייתא עד שיהיה בו כזית. וחמץ שהוא אסור רק מדרבנן אין בו חמץ בפסח במשהו, ולכן זה וזה גורם מותר בו. (עיין אבני מילואים שם).

ג משום דזה חמץ שלא כדרך הנאתו, ובכה"ג מותר, ועכ"פ לא אמרינן זוז"ג לאסור. (כ"כ הפלתי יור"ד סוף סימן ס. והיד אפרים שם פקפק על דבריו).

ד דהוי כחרכו קודם זמנו, וממילא אינו איסור חמץ לאסור בזה וזה גורם. שהרי אצל העכו"ם לא היה לו איסור, וממילא כבר נתעכל והוי כחרכו קודם זמנו. (כ"כ בשו"ת בית אפרים או"ח סו"ס לה. א"ה ויש לבאר דאע"פ דזה נעכל בתוך הפסח, מ"מ כיון שאצל הגוי אין כאן איסור ממילא לגבי הישראל הוא כחמץ חרוך לפני זמן איסור).

ה דהואיל ואשתרי החלב משום איסור דם, אשתרי גם לזה. (כ"כ בשו"ת נשמת אדם סימן ט).

ו מטעם שחמץ הוא איסור גברא ואין זוז"ג אסור אלא באיסור חפצא. (כ"כ בשו"ת חלקת יואב תניינא סימן כ).

זאע"פ שחמץ בפסח מיקרי דבר שיש לו מתירין, עיין אסופה רבה אם זה שולל ההיתר של זה וזה גורם, בשד"ח כללים מערכת ז (כלל ד). גם בשו"ת יחיה דעת (ח"ב סימן סב) התיר מוצרי מזון שעירבו בהם קודם הפסח חומצת לימון שנעשתה מחיטה, מטעם דאמרינן בכל מוצר זה וזה גורם. ועיי"ש עוד בזה, שגם גבי חמץ בפסח אמרינן זוז"ג, וגם בדשיל"מ אמרינן זוז"ג, וגם שיש מחלוקת אי בכלל חמץ מיקרי דבר שיש לו מתירין.

איך שיהיה מנהג הקהילות היה להחמיר בשתיית חלב מפרה שאכלה חמץ בפסח. וכמ"ש המהרש"ג (עיין עליו בחלק ב סימן פה הנ"ל שנטה להתיר מעיקר הדין רק תלה הדבר במנהגים, אבל בחלק א סימן יד כתב שהמנהג להחמיר, ושם העלה גם סברא מחודשת, שכיון שרוצה לשתות את החלב, ממילא הוא רוצה בקיומו בפסח). ופה בארץ ישראל קדושים הם ומחמירים בכל האפשר, ולכן מקפידים שלא לשתות חלב מבהמה שאכלה חמץ, ולא רק בפסח (שע"ז דברו הפוסקים הנ"ל), אלא גם כשבויעיים לפני פסח מקפידים ומנקים מחמץ כל הרפתות שבהם נמצאות הפרות החולבות.

זחיסוד להקפיד בזה נראה, כי הנה הפוסקים דנו בחלב פרת גוי האוכלת חמץ, ולא בפרת ישראל, כי חלילה לא תהא כזאת בישראל. אבל אילו יצויר בהמת יהודי האוכלת חמץ, הנה בפרמ"ג (סוס"י תמח) הניח בצ"ע אפילו להמתירים חלב של בהמת גוי. ובשו"ת מחנה חיים (ח"ב יורד סימן כ) כתב שהמתירים בגוי יתירו גם בישראל. אבל בשו"ת מהר"ם שיק (אור"ח סימן ריב) כתב שכ"ע מודו בזה לאיסור, וטעמו דהא המבטל איסור אסור לו לאוכלו, והעושה ע"מ למכור הוי כמי שנעשו לו, ולכן אסור באכילה. ועוד שיש כאן מסייע ידי עוברי עבירה. עיי"ש. וכן הביא השערי תשובה (סוס"י תמח) בשם היד אפרים, דבשל גוי מותר ובשל יהודי אסור. ולכן יש להזהר ברפתות שלנו, שהם של יהודים. ובר מן דין הדבר ידוע שכדי שלא יאכלו חמץ בפסח יש להתחיל עם מזון כשר כבר לפני הפסח, ולכן נכון הדבר מה שמקפידים בזה פה באר"י.

ו. חמץ שאין לו ביטול – אם זה וזה גורם אסור (דג שאכל חמץ בפסח) וזחנח, עד שאנחנו מחמירים בשתיית חלב של בהמה שאכלה חמץ בפסח, שהחמץ נעשה בשר ודם, ומשם נעשה חלב, עלינו להחמיר יותר באכילת דג, שבשרו עצמו נעשה ע"י החמץ שאכל, ואנחנו אוכלים את בשרו עצמו, וכאמור אסיפת הדגים נעשית במהירות כך שיתכן שדג שנידוג בפסח נאכל כבר בפסח.

זחאחרונים הנ"ל דפליגי בשתיית חלב של בהמה שאכלה חמץ, פליגי גם באכילת בשרה של הבהמה בפסח. שהאשל אברהם (מבוטשטט, סוס"י תמט) כתב שיש להחמיר מלאכול בשר בהמה כזו כמו שיש להחמיר מלשתות חלבה. אבל השערי תשובה (שם סק"ז, בשם דודו) כתב שכשם שמותר לשתות את חלבה כך מותר לאכול את בשרה. (ועיי"ש בשע"ת שעכ"פ כשקונים עוף כזה צריך לכוין שאינו קונה את הזפק ואינו זוכה במה שבתוכו. וכוונתו מצד שמא ימצא גרגיר של חיטה בעין בשעה שיבשלו את התבשיל. וכ"כ עוד בשערים המצויינים בהלכה סימן קיז סק"ז, ובנטעי גביראל פרק נז הערה כד בשם ספר תכלת מרדכי אות קיג). אמנם הכל מודים שמעיקר הדין יש מקום להקל, אלא שישראל קדושים ויש להחמיר.

אבל בנדוננו הלא הישראל מאכיל את הדגים חמץ בפסח רח"ל, והוא חמור יותר מאכילת בשר בהמת גוי שהאכילה חמץ שע"ז נחלקו האחרונים. וכבר כתבנו לעיל משם המהר"ם שיק דשתיית חלב כזה לכ"ע אסור, וא"כ כ"ש אכילת בשרה, וכ"כ המהרש"ג שהבאנו לעיל, שאכילת בשרה עצמה שהוא פחות "גרמא" מהחלב, יש בו איסור יותר.

ז. זה וזה גורם – כשגורם האיסור הוא תמידי וקבוע (דגי בריכות המתפטמים רק בחמץ)

זחנזח, דגי בריכות דעסקינן בהם, התפטמו כל חיהם בחמץ. וכתב הרמ"א (יור"ד סימן ס"א): במה שנתפטמה כל ימיה רק בדברים האסורים, אסורה". ומקור דבריו הוא התוספות בתמורה (לא. ד"ה שינקה) וז"ל, "בכרשיני עבודה כוכבים אם אכלה כל ימיה, שעיקר גדילתה מהן שהוא אסור". והביא הש"ך שם מהאגור, דלאו דווקא נתפטמה כל ימיה, אלא גם אם עיקר גדילתה מהם, מיקרי שנתפטמה כל ימיה, וכגון אפילו אכלה יום כל יום בשחרית ג"כ אסור. ולפ"ז יש לנו לעיין אם דגים דילן, שאוכלים כל חיהם חמץ בלבד, מותרים, אפילו לא יאכלו חמץ בפסח עצמו.

אך באמת שדברי התוס' לא מוסכמים. כי הש"ך שם (סק"ה) הביא שבאיסור והיתר איתא להדיא דאפילו היכא דעיקר גדילתה היתה מן הבהמה טמאה שרי לתת לכתחילה מטעם דמעוכל הוי כשרוף. וא"כ ה"ה נתגדלה "כל ימיה" רק בדברים האסורים מותר, ויסבור דלא כהרמ"א. גם האריך שם הש"ך לבאר דאין הוכחה מהתוספות, ושגם משאר ראשונים משמע דלא כן. עיי"ש כי אי"צ לכפול הדברים. והוא סיים בצ"ע. ועיין להגרחיד"א במחזיק ברכה (יור"ד סימן ס) שהאריך בזה וסיים: "סוף דבר, דבהמה או עוף שאכלה תדיר דברים האסורים לאכילה, שרי לאוכלה, וכן הסכימו הרבנים פר"ח ומנח"י. והמחמיר תבוא עליו ברכה וקדוש יאמר לו". ומ"מ בדגים נראה להתיר לכו"ע כדלהלן:

ח. זה וזה גורם כשהאיסור הוא רק באכילה ולא בהנאה (היתר אכילת דגים שנתפטמו בחמץ לפני פסח

זחנזח, ה'תורת חטאת' (כלל סה דין י, בשם האיסור והיתר) כתב דלכתחילה אסור לקנות מגוי בהמה שינקה מחלב טמאה. וכתב הש"ך דמשמע שם אפילו לא ינקה כל ימיה אסור לקנות לכתחלה. ומזה למדים דכ"ש שאסור לכתחלה להאכילה דברים האסורים. והנה כבר בגמרא עצמה מבואר שלכתחילה אסור להאכיל פרה בכרשיני עבודה זרה. אבל בתורת חטאת מבואר עוד, שלקנות ממי שהאכיל ג"כ מיחשב "לכתחילה" ואין לקנות. וע"ע מ"ש בזה לעיל אות ג'. ויש להתבונן פה, דכיון שבגמרא מבואר להדיא שפרה שנתפטמה בכרשיני ע"ז תיאכל, ואם לקנות אסור דהוי לכתחילה, כ"ש שלמפטם אסור, וא"כ היכי מיירי שתיאכל.

זמאידך, במרדכי (יבמות סוף אות סו) איתא דאפילו לכתחלה מותר להאכיל את הפרה דברים אסורים. וגם בזה יש להתבונן, הלא לכו"ע מוסכם

שכשאמרה הגמ' "פרה שנתפטמה" בכרשיני ע"ז, הוא לשון דיעבד, ואמאי כתב המרדכי דאפילו לכתחילה מותר להאכילה באיסורים.

זע"ל שיש לחלק בין איסורי הנאה לאיסורי אכילה. כי כרשיני ע"ז שהם איסורי הנאה, אסור לתת לפרה לכתחילה כי ס"ס בסופו של דבר הוא נהנה מן האיסור. אבל מה שהוא רק איסורי אכילה, מותר לתת לכתחילה שהרי אח"כ לא "יאכל איסור". [א"ה: ובזה יבואר גם מ"ש השו"ע ש"אין נוטעין ערלה" הוא משום שערלה אסורה בהנאה, וממילא לכתחילה אסור בזוז"ג. אבל לנטוע איסורי אכילה, כגון לזרוע לכתחילה פרי טבל, ויגדל ממנו עץ גדול, מותר אפילו לכתחילה. וכן מבואר ברמב"ם פ"ו מהל' מעשר ה"ו].

זמעתה, אם בדבר שהוא איסורי אכילה ולא הנאה מותר להאכיל לכתחילה להמרדכי, כ"ש כ"ש שדגים האוכלים חמץ כל השנה, שאוכלים היתר, שלא נוכל לאסור לקנותם, דהא היה מותר להאכילם. ואפילו להאיסור והיתר שס"ל שאסור לקנות לכתחילה בהמה שינקה חלב איסור, מ"מ בחמץ שאכלה היתר, מאן לימא לן חידוש זה.

זנפרט עוד לפמ"ש הבאר היטב (סימן ס סק"ג בשם ב"ע) שבהמה שהתפטמה באיסור, אסור לשוחטה לכתחילה עד שתשהה מעת לעת. ומבואר שם דאע"פ שהיא בהמה גדולה מכח האיסור, מ"מ כיון שלא אכלה איסור במעת לעת האחרון, הרי נתעכל ונשרף כל האיסור לגמרי, ומותר. [א"ה: ונראה מקורו ממ"ש בפירוש המשניות להרמב"ם (על תמורה פ"ו משנת "נתן לה מעות") שאף רבי חנינא שאסר למזבח בהמה שינקה חלב מטריפה, לא אסר אלא באותו היום שינקה בלבד מפני שכל היום הוא יכולה לעמדו בכח אותה היניקה, אבל למחרת שנזקקת לאוכל אחר, וינקה מכשרה, היא כשרה אפילו לגבי המזבח]. ומכח זה כתבו עוד דין, דדין האיסור והיתר הוא דווקא באכלה אכילה גדולה כלו' שיכולה לעמוד בכח אותה אכילה מעת לעת, אבל באכלה קצת כלו' אכילה שאינה יכולה לעמוד בכח אותה אכילה מעת לעת, בלא"ה מותר, שמטעם זה כתבו האחרונים (והובאו בפת"ש שם) דלכן לא מחמירים להשהות תרנגולים מעת לעת אחרי האכילה אע"פ שמנקרות באשפה ואוכלות גם תולעים, כי זו אכילה מועטת. עכ"פ בדגים דילן שיש להם "יום רעבון" כמו שכתבנו בהקדמת הדברים, ממילא לא אכלו איסור במעל"ע האחרון, ולכן אפילו אם אכלו חמץ בפסח יש להתיר, לדעות אלו.

ט. הנאה מועטת אסורה לכתחילה אפילו אחרי שעשה (חובת 'יום רעבון' לדג)

זמ"ט נראה דאחרי כל צדדי ההיתר אעפ"כ אסור לשווק דגים לפסח בלי שיעבור עליהם "יום רעבון" כנ"ל. ואפילו למי שקונה את כל הדגים לפסח כבר לפני הפסח. והטעם, דכיון שאפשר להקליש את האיסור של זוז"ג בנתפטמו מחמץ, צריך לעשות כן. וראיה לדברינו מהתוספות (כו: ד"ה בין, הראשון והשני) שכתב להדיא שזה וזה גורם אסור בכל דבר שאפשר בקל למונעו. כי הגמרא שם הביאה סתירת ברייתות גבי תנור חדש שהסיקוהו בקליפי ערלה, תני חדא יותץ (ישבר), ותני אידך יוצן (יחכו עד שיצטנו). ומבאר הגמרא שנחלקו בזה וזה גורם, דלמ"ד זוז"ג אסור יותץ, ולמ"ד זוז"ג מותר יוצן. וביאר תוס' דאע"פ שלכתחילה לכו"ע זוז"ג אסור, וא"כ למה יוצן ויאפה בו, ותירץ דאם נאמר יותץ הוי הפסד גדול, ושעה"ד כדיעבד דמי ומותר. אבל עכ"פ 'יוצן', כיון שהוא רק הפסד מועט של ההנאה שלפנינו, צריך להפסיד אותה. (פי' שהלכתחילה מחייב להפסיד הנאה מועטת זו כדי להשאר לכתחילה). ומבואר שזוז"ג גורם שלכתחילה אסור, גם אחרי שעשה אסור ליהנות ממה שעשה ואינו נחשב דיעבד אם אפשר בקל למעט את האיסור.

[זע"ע באבני מילואים (בשו"ת שבסוף הספר סימן ו) שביאר ענין זה שבשעת הדחק מותר להשתמש בתנור עצמו, שאע"פ שגם במקום הפסד אסור לבטל איסור לכתחילה, מ"מ בתנור שלעולם אינו יכול לעשות איסור לבדו כי הדרך להשתמש בתנור ועצים, לכן מותר זוז"ג גורם אפילו לכתחילה במקום הפסד. אבל בשאר מקומות, אפילו במקום הפסד, אסור לכתחילה].

אשר ע"כ לכו"ע יש להקפיד על יום רעבון של דגים שנתפטמו באיסור חמץ, כיון שלכתחילה צריך להקליש את איסור החמץ. ויש להזהיר לחנויות העומדות תחת הכשר שלא לקבל משלוחי דגים העומדים לאכילה בפסח, בלי יום רעבון כזה. ולקנות דגים מהכנרת כשהם טריים ע"מ לאוכלם מיד, ראוי עכ"פ שלא לזכות במעים שלהם, כדי שלא יבוא פירור חמץ לרשותו בפסח. וטוב עושים המחמירים שאינם קונים בפסח מצרכי מזון, אלא הכל מוכן מערב פסח.

י. מזון חמץ לדגי נוי באקווריום

חאובל המשווק לדגי נוי אינו עומד תחת הכשר כלשהוא. ובחנויות הדגים מקובל לומר לאנשים שיש מזון "כשר", היינו אוכל כמו "תולעי דם" או "נמטודות" או "זחלי חרקים". ודברים אלו באים מחו"ל אולם כמובן אין עליהם כל הכשר אם אכן אינן מכילים חמץ. (ולכאורה נראה שיש לסמוך בזה קצת על

חזקה שאומן לא מרע אומנותו, כי כפי המובן מייצרים תולעים אלו כי יש דגים שלא טוב להם לאכול אוכל אחר).

אבל מי שיש לו אקווריום ולא השיג אוכל כשר לדגים בערב פסח (וכבר נשאלתי בזה כמה פעמים), לכאורה אין לו תקנה אלא שימכור לגוי. ובשו"ע (סימן תמח ס"ז) פסק דאסור ליתן בהמתו לאינו יהודי להאכילה בימי הפסח, אם הוא יודע שמאכיל אותה חמץ, אבל כתב המשנ"ב שם (ס"ק לג) דאם א"א לו באופן אחר המנהג במדינתנו למכור הבהמה לנכרי כדן, ע"פ הקנינים המבוארים ביו"ד סימן שכ, "והבהמה תהיה אצל הנכרי בפסח או יקנה לו הבהמה עם הרפת והנכרי יאכילנה ולא יהיה לו שום עסק עמהם בפסח, ובלבד שלא יאמר לו שיאכילנה חמץ. וכ"ז ביש לו לנכרי מזונות משלו, אבל אם אין לו מזונות והישראל מוכר לו ביחד עם בהמתו גם מזונותיה שהם חמץ יש מחמירין בזה דמחזי כהערמה ושכל עיקר המכירה לא היה אלא כדי שיזון אותה העכו"ם בחמץ. וכתבו שיעשה באופן זה שימכור המזונות לנכרי אחר. וכו'. והמנהג במדינתנו שאפילו אם אין מאכילה חמץ גמור ורק שרוצה ליתן לבהמתו תבואה בפסח, שמוכרה ג"כ לנכרי עם הרפת והנכרי מאכילה, דאם לא ימכרנה יצטרך ליתן לה מעט מעט ובמקום נגוב, ויעמוד עליה בשעה שאוכלת לבער המותר כדי שלא תחמיץ מהריר שלה וכמבואר בסימן תסו ס"ב". עכ"ל. ולפ"ז לכאורה היה נראה שגם בניד"ד צריך למכור את הדגים לגוי אחד והמזונות לגוי אחר כדי שלא יהיה כמערים.

אמנם בדגי אקווריום נראה שיש להקל יותר, כי טעם המשנ"ב בשם האחרונים הוא כדי שלא יהיה נראה כמערים, שהרי רואים שהוא מאכיל את הבהמה חמץ בפסח. אבל גבי אקווריום היות והגוי אינו מזין אותם בפועל ממש אלא החמץ מונח בתוך האקווריום והם אוכלים מעצמם, לא נראה הערמה. ולפ"ז יש לו למכור לגוי את האקווריום עם המזונות במכירת חמץ הרגילה, ויוכל להשאירו בביתו (רק יעשה מחיצה בפניהם, או יכניסו לחדר של החמץ), ודי בזה. דהא מותר למכור רפת עם הבהמה לגוי.

זראית בחוברת קול התורה (היוצאת באנגליה, ניסן תשס"ב, חו' נב עמ' נח) שהעירו שאם האקווריום בביתו והוא מוציא הוצאות עבור נקיון המאכל והדגים (דהיינו הפילטר הפועל על חשמל מהבית שלו) יש איסור דנמצא מערים. עיי"ש. אבל גם זה יש לפתור באופן שיתנה עם הגוי שהגוי משלם גם את מחיר והדגים וגם את מחיר החשמל הזה השימוש בפילטר (אם הקניה תמצא לפועל). אלא שאעפ"כ קצת עדיין נראה שהיהודי רוצה בקיומו של החמץ

הזה (הגם שהוא לא ראוי לאכילה) ולכן היותר טוב הוא שלא יסתפק במכירה ומחיצה של זכוכית, אלא שיוציאנו לגמרי מהחדר אחר עד סוף הפסח (כגון למחסן), באופן שהוא מכוסה מבני הבית, ואינו נראה עוד כמערים.

זאם אפשר לתת לדגים מזון מערב פסח שיספיק לכל הפסח, ודאי זה מיקל טפי את הנ"ל. [ויש לברר עוד על מזון המתפרק לאט, באיזה רמת חימוץ הוא נמצא בפסח, ואם להתירו. ועוד חזון למועד]

סיכום העולה

א. בגמרא נחלקו על אוכל הנוצר בעזרת שני דברים, איסור והיתר, אם הוא מותר באכילה. והלכה כרבי יוסי ש"זה וזה גורם" מותר. ודין זה שאני מכל תערובת איסור והיתר, דאז האיסור ממש מעורב בהיתר, משא"כ בזוז"ג האיסור רק "גורם". ולכן אף אם האיסור הוא הרוב, ג"כ מותר.

ב. הר"ן (ואחריו כל המפרשים בדר"כ) פירשו שהיתר זה וזה גורם הוא משום ביטול. ולכן אסור לעשות לכתחילה זה וזה גורם, כמו שאסור לבטל איסור לכתחילה. אולם בדיעבד, האוכל מותר אפילו לזה שטעה ועשא. ולהתוס' היתר זה וזה גורם הוא היתר מיוחד (מפני גרמא), והתירו חכמים בדיעבד ולא לכתחילה.

ג. נחלקו האחרונים אם הקונה ממי שעשה מיחשב "לכתחילה" או בדיעבד. ויש מקום גדול לסמוך על הסוברים שזה נקרא רק דיעבד, אולם צריך להזהר בזה כאשר הדבר גורם ליהודים להאכיל איסור.

ד. עץ ערלה שהעבירוהו עם גוש אדמה באופן שיכול להיות ג' שנים בשעה שנוטעים אותו באדמה מחדש, אין צריך למנות לו שנות ערלה מחדש. וי"א שאין לעשות כן לכתחילה כיון שזוז"ג אסור לכתחילה. וי"א שכשמעביר עם גוש אדמה שיכול להיות שלש שנים אי"צ להיתר של זוז"ג, כי דל מהכא את האיסור וההיתר לבד מספיק, ולכן מותר להעבירו לכתחילה. וכן נקטו הפוסקים בדר"כ.

ה. האחרונים נחלקו אם מותר לשתות חלב בהמת גוי האוכלת חמץ בפסח. יש אוסרים מטעם דהיתר זוז"ג בדיעבד הוא משום ביטול, וחמץ בפסח אינו מתבטל. ולהתוס' שהיתר זוז"ג אינו משום ביטול ליכא לחילוק זה. ורבים סוברים דאפילו להר"ן אמרינן זוז"ג גם בחמץ, ויש לו ביטול מכמה סיבות. ולמעשה היו בחו"ל קהילות שנהגו כך וקהילות שנהגו כך. ושתית חלב מבהמת ישראל האוכלת חמץ בפסח רבים האוסרים לכו"ע, משום דהוי כמבטל איסור שאסור לכתחילה למי שנעשה בשבילו, וגם משום דהוא מסייע עוברי עבירה.

וכיון שכך משתדלים באר"י להכשיר הרפתות כבר כשבועיים לפני פסח, הן כדי שלא ימצא גרגיר חיטה במעי הבהמה הנשחטת, והן כדי שחלבה בפסח יהיה כשר. (ולפעמים מרויחים בזה גם שפרה הנשחטת לפסח לא תאכל חמץ במעל"ע האחרון).

ז. באכילת בשר בהמה שאכלה חמץ יש להחמיר יותר. ומ"מ המתירים לעיל באות ה' מתירים גם כאן. מיהו כיון שהדג אוכל חמץ אצל יהודים, ונידוג ונאכל בפסח, יש להחמיר יותר, כמ"ש באות הקודמת.

ז. בהמה שנתפטמה כל חייה באיסור, או עכ"פ נתפטמה באופן קבוע באיסור, הרמ"א פסק שאסור לאוכלה, והש"ך והחיד"א העלו להתיר ושגם בזה אמרינן זוז"ג מותר בדיעבד.

ח. עיקר איסור זוז"ג נאמר כשהאיסור הוא איסור הנאה. אבל כשהוא רק איסור אכילה, סוברים האחרונים דמותר אפילו לכתחילה. וגם להסוברים שאסור – אם עברו כ"ד שעות שלא נתפטמה באיסור כלל יש ללמוד היתר, מהא דהרמ"א גבי בהמה שנתפטמה כל חייה באיסור אסורה, ואעפ"כ אם עבר כ"ד שעות שלא אכלה איסור יש מתירין.

ט. מבואר בתוספות שאף שזוז"ג בדיעבד מותר, מ"מ אם יכול להפסיד הפסד מועט כדי להקליש את האיסור, חייב לעשות כן, דאל"כ זה הוי כעובר על זוז"ג לכתחילה. ולכן יש לפקח שלא לקנות דגים שלא עברו עליהם יום רעבון כמו שמונהג, דזה הוי הפסד מועט לנהוג כן. (והקונים בכנרת דגים חיים ע"מ לאוכלם מיד, יכוונו שלא לזכות עכ"פ במעים. אבל היותר ראוי הוא שלא לקנות בפסח, אלא להכין את הקניות הללו לפני פסח).

י. במזון רגיל לדגי נוי יש חמץ. וישנם מותגים מסחריים של מזון האמור להיות מהחי לבד (ואע"פ שאין הדבר בדוק, נראה שאפשר לסמוך ע"ז). וכשאינו לו כאלה, ימכור את האקווריום ואת המזון לגוי, ויוציאונו לחדר שאין משתמשים בו בפסח.

הרב דוד אביטן שליט"א/העורך

חייבים בביעור זביוזי מעשרות

א. הפירות החייבים בביעור

במשנה במעשר שני פ"ה מ"ח: "אמר רבי יהודה בראשונה היו שלוחין אצל בעלי בתים מהרו והתקינו את פירותיכם עד שלא תגיע שעת הביעור, עד שבא רבי עקיבא ולימד שכל הפירות שלא באו לעונת המעשרות פטורים מן הביעור". וכתב הרע"ב שבראשונה היו אומרים דקודם עונת המעשרות נמי זקוק לבער, והלכה כרבי עקיבא. עכ"ל. כלומר דלדעת ת"ק דמתניתין, חייב לבער כל הפירות שברשותו, גם שלא הגיעו לעונת המעשרות, ואינו יכול להפריש מהם תר"מ וליתן לכהן וללוי וכו', ולכן היו מודיעים להם שימהרו לתקן את פירותיהם, כדי שתחייבו בתר"מ ויוכלו לתת התר"מ לכהן וללוי. ובא ר' עקיבא ולימד שאינו כן, אלא כל שלא הגיעו לעוה"מ פטורים מביעור. וכ"פ הרמב"ם בהל' מעש"ש פי"א ה"י, שפירות שלא הגיעו לעונת המעשרות אינם מעכבין את הוידוי, ואינו חייב לבער אותן.

ועונת המעשרות האמורה כאן כתב הר"ש סיריליאו שם: ענות המעשרות, המפורשת בפ"ק דמעשרות לכל אחד ואחד עת גורנו, ולא בהבאת שלישי הוא דקאמר, אלא בגורנן הוא. [ועיין שם בגמרא מה שכתב על פירוש רש"י בפ"ק דסנהדרין דף י"א ע"ב]. ועי' גם בתורת הארץ פ"ג אות ל"ט, שהביא שכן מבואר בשטמ"ק בב"מ י"א בשם הרמב"ן ותוס' שאנץ, שעונת המעשרות האמור כאן הוא המירוח. וע"ש.

וזמזבן לפי זה דירק שבשעת לקטיתו עישורו, כל שנלקט קודם פסח של רביעית חייב, אלא דפשטא דקרא ד"מקצה שלש שנים" משמע שחייב רק על הגדל בג' שנים ולא על של שנה רביעית, והכי איתא בירושלמי שם במעש"ש פ"ה ה"ג ובספרי דברים פסקא ק"ט, "מקצה ג' שנים תוציא את כל מעשר תבואתך בשנה ההיא וכו', בשנה ההיא מה תלמוד לומר, בשנה ההיא אתה זקוק לבער ואי אתה זקוק לבער בשאר שנים. דבר אחר, בשנה ההיא אתה זקוק לבער, ואין אתה זקוק לבער ירק שיצא מראש השנה ועד הפסח". וכתב שם הרש"ס, ואי אתה זקוק לבער ירק וכו', דלא תימא כר"ג דלהלן [הלכה ד], דכיון דברביעית מתודין ומעש"ש נוהג בה, נימא דיבער נמי מעש"ש של רביעית גופא, כגון ירק, תלמוד לומר בשנה ההיא, ואשנה שלישיית קאי, במעשרות דידה ולא דרביעית. וקשה לי דמעשר ירק מדרבנן הוא דמחייב, והיכי ממעט ליה מקרא, וי"ל דבא

ללמד על אתרוג וכו'. אי נמי בירק הנכנס לקיום וכו'. אי נמי בתבואה פחות משליש שאסורה חלתה לזרים ולוקין עליה ומפני שלא גדלה שליש קרי לה ירק. עכ"ל².

א"כ מה שיצא בשנה הרביעית אינו חייב בביעור, ומאי דנקט הירושלמי ירק, הוא משום דבפירות לא משכחת לה בפסח. וכמ"ש להדיא החזו"א בדמאי סימן ב' אות ז', שדין ביעור אינו אלא בפירות שלישית, אבל פירות רביעית אינן במצות ביעור. ולא משכחת לה של רביעית [שפטורים מביעור] קודם הפסח אלא ירקות, וכדאמר בירושלמי וכו'. ועיין שם מה שתמה שם על הגר"א דסותר דבריו בזה. לפי דברי הרש"ס, דהך ירושלמי לא מיירי בסתם ירק, דסתם ירק דרבנן הוא, אלא מיירי בתבואה או באתרוג, לק"מ כמ"ש המעיין. גם מה שהוליד החזו"א דדעת הגר"א דירק הגדל ברביעית חייב בביעור אינו מוכרח, לפי מה שכתבתי, כמ"ש המעיין. ועכ"פ הגם שכאמור לפי דברי הרש"ס לא מיירי כלל בסתם ירק, דחיובו מדרבנן, מ"מ כל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון, וגם בסתם ירק הדין כן, דכל שנלקט ברביעית אינו חייב לבערו בפסח דרביעית. ועי' להלן.

זלכאורז כן מבואר בבבלי נמי, דהא דבשנה שלישית לשמיטה נוהג מעשר עני ולא מעשר שני, ילפינן בראש השנה י"ב ע"ב, מדכתיב "כי תכלה לעשר את כל מעשר תבואתך בשנה השלישית שנת המעשר, שנה שאין בה אלא מעשר אחד. הא כיצד, מעשר ראשון ומעשר עני, ומעשר שני יבטל, או אינו אלא מעשר ראשון" וכו'. יע"ש כל הסוגיא. ומבואר דלא חייב בביעור אלא פירות של שלישית, שיש בהם מעשר אחד, ולא בפירות של רביעית כלל, הגם דשפיר משכחת לה בפסח דרביעית פירות החייבים מדאורייתא במעשר שני דרביעית עצמה, באתרוג ובתבואה, כמ"ש הרש"ס הנ"ל.

ב. חובת ביעור בירק

מפשט לשון הירושלמי הנ"ל שאומר "אין אתה זקוק לבער ירק שיצא מראש השנה ועד הפסח", מבואר דירק של שלישית שפיר חייב בביעור. והגם שהבאנו דברי הרש"ס שהעמידו בתבואה או באתרוג, מ"מ אם ירק היה פטור מביעור לא מסתבר שהיה הירושלמי נוקט לשון ירק. גם מלשון הרמב"ם בהל' מעשר שני פי"א ה"ג מבואר כן, שכתב שהטעם שמתודין בפסח של שנה רביעית הוא לפי שאין שאין הפסח מגיע אלא כל פירות שלישית נתעשרו "בין פירות

² קושיא זו ממעשר ירק הקשו כמה אחרונים, ויש מי שישב דאיירי באתרוג, ויש מי שיישב דאיירי בתבואה, כיעו' בתורת הארץ פ"ג אות מה. וכל התירוצים כבר יצאו מבמ"ד של הרש"ס שהיה בזמנו בכת"י.

האילן בין פירות הארץ". ופירות הארץ היינו ירק, ובודאי כ"כ הכא משום דנוהג ביעור בירק. והגם שאפשר לדחוק דמיירי בתבואה ואתרוג, סתמות הדברים בודאי לא משמע כן.

זבספר אחרית השנים פ"ד הלכה ג' אות ו', כתב לחדש דלא משכחת לה כלל חיוב ביעור בירק, משום דקימ"ל דפירות שלא הגיעו לעונת המעשרות פטורים מביעור, ובירק בשעת לקיטתו עישורו, א"כ כל שלא לקט אין חובה לעשר, ואם נלקט אחר הפסח הרי כבר עבר שעת ביעורו. ורק למשנה ראשונה דמעש"ש ס"ל שגם קודם שהגיעו לעונת המעשרות חייבין ועל כן שלחו להודיע לתקן פירותיהם וכו' שפיר משכחת ביעור בירק. עכ"ד.

זלענ"ד צ"ע, ובמאי דסיים אפתח, ממשנה ראשונה, וכי בפירות מחוברין מיירי, אתמהה, הרי פשוט דבפירות תלושין מיירי, ועונת המעשרות בכאן הא אוקמה הרש"ס וכמה ראשונים [הנ"ל באות א'], במירוח, ולא בשליש. וזה משום דפשוט דבתלוש מיירי, דלא מסתבר להו כלל להרחיב המחלוקת על פירות מחוברין. וא"כ נפל הבנין, דמירוח האמור בכאן גבי ביעור שייך גם בירק, דמירוח שייך שפיר בירק לענין חיוב מעשרות, כמבואר ברמב"ם הל' מעשר פ"ג הל' ח-ט. יע"ש. וא"כ גם לענינינו, כל ירק שנלקט בשלישית ונתמרח קודם פסח דשנה ד' חייב בביעור. דמאי דאמרי' בירושלמי ובספרי הנ"ל דירק שיצא מראש השנה ועד הפסח פטור, היינו כשנתלש אחר ר"ה דרביעית. וז"ב.

זבאמת בלאו הכי הוא תמוה, גם לשיטתו, כמו שתמה בתורת הארץ פרק ג' אות מ"ה, דשפיר משכחת לה ביעור בירק שנלקט בשלישית, ואף דרוב הירקות אינו דבר המתקיים, מ"מ שפיר משכחת לה בבצלים ושומים, וגם משכחת לה מתקים על ידי דבר אחר, בכבוש, כדאי' בפסחים דף נ"ו וכו'. יע"ש. אלא שלענ"ד אין צריך לזה כמ"ש.

ג וידוי מעשרות על מה נאמר

לפי מה שנתבאר שחובת הביעור אינה אלא על פירות וירקות של שלישית, א"כ ודאי שהוידוי הוא על מה שביער פירות אתם שנים, ולא על מה שביער [כלומר, הפריש ונתן] פירות רביעית, שאינם חייבין בביעור.

זחמנחת חינוך מצוה תר"ז אות י"ט, רצה לחדש, שאם ביער הפירות של כל שנה בזמנם, ולא השהה כלל הפירות, אינו מתודה, רק אם איחר במשך הג' שנים, ועיכב הפירות עד זמן הביעור אז הוא דחייב בוידוי, שאם לא כן למה יתודה, הרי לא חטא כלל, ולמה נקרא "וידוי מעשר", רק אם השהה המתנות וכו'.

שייך לשון וידוי, שאף שלא עשה כראוי, מ"מ תיקן וביער הקדש וכו', אך לא משמע כן. עכ"ד.

זנראז לי פשוט שלשון "וידוי" האמור כאן, שהוא כלשון וידוי האמור לגבי ביכורים, דמצינו במשנה ביכורים פ"ב מ"ב שוידוי מעשר ומקרא ביכורים נקראו שניהם בלשון וידוי, שעל שניהם אומרת המשנה "וטעונים וידוי". וכל"ה ברמב"ם הל' ביכורים פ"ג ה"י: "מצוה להתודות על הביכורים"³. והרי מקרא ביכורים ודאי אינו וידוי על חטא, ואינו מזכיר בו אלא הודאה לה' - "ארמי אובד אבי וכו' ועתה הנה הבאתי" וכו'. ומה שנקרא "וידוי" הוא משום שלשון וידוי בלשון תורה הוא לשון הודאה ואמירה. כך מתרגם אונקלוס בויקרא כו, מ: והתודו את עוונם, "וידון ית חובהו". וכן במדבר ה, ז. ו. ומבואר בספר השרשים לר"י בן ג'אנח ערך אות י ד ה, ובשרשים לרד"ק באותו ערך, ש"הודאה" ו"תודה" ו"התודה" הם שורש מילה אחת. יע"ש. וזה ברור.

זשז"ר כבר בספר אחרית השנים פרק ג', אות ו', עמד בזה, ואחר שהביא מ"ש הספורנו, שוידוי זה הוא על חטא, כתב שלא נראה כן, רק הוא מלשון הודאה ושבח, וגם וידוי על עון הוא מלשון הודאה כמו "מודה ועודב ירוחם". והביא ראיה מביכורים שגם בהם מוזכר וידוי ביכורים, ברש"י ביבמות ע"ג ע"א, וירושלמי ורעיא מהמנא ורמב"ם ותוספתא וכו'. יע"ש. וכבר כתבנו דכ"ה במשנה בביכורים.

עוד ראיתי בספר אחרית השנים פרק ב' אות ו' שכתב: ונ"ל שאין הוידוי אלא על מה שמתבער עתה בשעת הוידוי, אבל מה שהיה לו מכבר אינו מתודה, ואולי זה כוונת היראים [מצוה רסד], שכתב שהוידוי היה בשעת הביעור וקרוב לזה לשון רש"י על התורה. ע"ש.

זצ"ס בזה, הרי כבר נתבאר באות א' שחובת הביעור הוא על פירות ג' השנים, אבל פירות רביעית אין עליהם חובת ביעור, וא"כ גם מצות וידוי אין עליהם. וא"כ בודאי כוונתו לומר שישהה פירות שלישית עד סוף זמן הביעור, כדי שיוכל להתודות. [וזה ההפך הגמור מהמנחת חינוך, כמבואר. והמגיה שם לא דק]. וכבר בתורת הארץ פרק ג' אות ע"ט דחה דבריו, והוא עצמו בדבר אליהו אות ל"ב, כתב שמהתוספות משמע לא כן. יע"ש.

³ ועי' טורי אבן מגילה כ' ע"ב שתמה על גירסת הר"ן שם בגמ' "לוידי ביכורים", דלא אשכחן לשון וידוי בביכורים. והשיגו שם הגר"פ פערלא, דאשתמטי' משנה ורמב"ם הנ"ל. ע"ש.

ד. חלה של שנה רביעית אם חייבת בביעור

גם חלה חייבת בביעור, כדתנן במעש"ש פ"ה סוף מ"י: "מן הבית, זו חלה". והנה חלה של שלישית לכאורה לא משכחת לה כלל בפסח דרביעית, ובודאי הוא על חלה של רביעית. והגם שבפירות נתבאר דאינו חייב לבער אלא פירות של שנה שלישית, היינו משום דלישנא דקרא הכי היא גבי מעשר תבואה, אבל חלה דאתרבאי "מן הבית", י"ל דכולל גם של רביעית. וכבר ראיתי במנחת יצחק ח"ח סי' ק"ה שכ"כ, שחלה חייבת גם של רביעית. אלא שלא הביא ראיה ברורה לזה. רק מסברא היה נראה כן, דבחלה לא מצינן לחלק בין שנה ג' לד'. אבל י"ל דכיון דהא דממעטינן פירות רביעית מביעור הוא מדכתיב "בשנה ההיא", כנ"ל בירושלמי, א"כ בחלה נמי יש לומר כן, דדוקא חלה של השנה ההיא, דהיינו שלישית, חייבת בביעור. וצ"ע.

ה. חובת ביעור ויודוי בגר ואשה

במשנח בסוף מעשר שני: "השקיפה ממעון קדשך מן השמים, עשינו מה שגזרת עלינו אף אתה עשה מה שהבטחתנו, השקיפה ממעון קדשך מן השמים וברך את עמך את ישראל בבנים ובבנות ואת האדמה אשר נתת לנו בטל ובמטר ובולדות בהמה, כאשר נשבעת לאבותינו ארץ זבת חלב ודבש כדי שתתן טעם בפירות. מכאן אמרו ישראל וממזרים מתודים, אבל לא גרים ולא עבדים משוחררים, שאין להם חלק בארץ. ר' מאיר אומר אף לא כהנים ולוים שלא נטלו חלק בארץ, ר' יוסי אומר יש להם ערי מגרש.

זפסק הרמב"ם בסוף הלכות מעשר שני כתנא קמא וכו' יוסי, דעבדים וגרים לא מתודים, אבל כהנים ולוים מתודים. והקשו מהר"י קורקוס שם והרדב"ז סי' אלף תקפ"ד, דפסקי הרמב"ם צ"ב, דבביכורים פ"א מ"ד תנן: "ואלו מביאין ולא קורין, הגר מביא ואינו קורא שאינו יכול לומר אשר נשבע ה' לתת לנו". אבל הרמב"ם כתב בהל' ביכורים פ"ד ה"ג: "הגר מביא וקורא, שנאמר לאברהם אב המון גוים נתתיך, הרי הוא אב כל העולם כולו, שנכנסין תחת כנפי שכינה, ולאברהם היתה השבועה תחלה שיירשו בניו את הארץ. וכן כהנים ולוים מביאין וקורין מפני שיש להן ערי מגרש". ואמנם מקורו הוא בירושלמי שם בביכורים, בשם רבי יהודה, שגר מביא וקורא, משום כי אב המון גוים נתתיך, ואמרו שם דהלכה כמותו. אבל הרי גבי וידוי מעשרות פסק הרמב"ם כסתמא דמתני', דגר אינו מתודה משום שאין לו חלק בארץ, והוא נמי טעמא דמתני' דביכורים. ומאי שנא ביכורים ומידוי מעשר.

זמ"ש הרדב"ז, דבלשון הכתוב יש חילוק בין ביכורים לוידוי מעשרות, דגבי ביכורים כתיב ריש פרשת כי תבא [דברים כו, ג] הגדתי היום לה' אלהיך כי באתי אל הארץ אשר נשבעת לאבותינו לתת לנו". ומשמע נשבעת לאבותינו, דהיינו אברהם שהוא אב המון גוים לתת לנו, ומהם אנו זוכים, והרי הגר בכלל. אבל גבי מעשר כתיב [דברים כו, טו] "אשר נתת לנו", והגרים אין להם חלק בארץ וכו'. כללא דמלתא דממלת "נתת לנו" נתמעטו הגרים. וכן כתוב הרב ז"ל בפ"י המשניות. וגם רבינו שמשון ז"ל. וגבי בכורים כתיב "אשר נשבעת לאבותינו לתת לנו". עש"ב.

זמ"ח קורקוס י"שב בדרך קצת שונה, דגבי ביכורים כתיב [דברים כו, י] "אשר נתת לי ה'". וזה גם גר יכול לומר, כיון שיש לו חלק ממה שקנה, ושפיר נתן לו ה'. וגם מה שאומר "אלהי אבותינו" אמת הוא, מכח מה שנתן לאברהם. אבל גבי וידוי מעשר כתיב [דברים כו, טו] "את האדמה אשר נתת לנו כאשר נשבעת". משמע שמכח השבועה יש לו חלק, וזה אינו שייך בגר, דאין לו חלק מכח השבועה. [ואע"פ שגם לגבי ביכורים כתוב למעלה "לתת לנו", כאשר הביא הרדב"ז פסוק זה. סובר מהר"י קורקוס, דקראי דלעיל נאמרו לכלל ישראל, ועיקר מקרא ביכורים הוא מה שאומר "אשר נתת לי ה'". וכמ"ש בשבות יעקב ח"ג סי' ט"ו. יע"ש].

זנפסקי רבינו אליהו מלונדריש במסכת מעשר שני [עמוד יט] כתב, דהכא גבי וידוי מעשר אמעיטו גרים ועבדים מקרא ד"אשר נתת לנו", שהרי לא ניתנה להם. וכתב עוד דנשים שפיר מתודות, אע"פ שלא נטלו חלק בארץ, מ"מ יש להם על ידי ירושה, כבנות צלפחד. עכ"ד. ומשמע שמחלק כדברי מהר"י קורקוס, דגבי מעשר כתיב "אשר נתת לנו כאשר נשבעת", וגרים אינם בכלל, אבל בביכורים כתיב "אשר נתת לי ה'", וגר בכלל, דשפיר ניתן לו חלק זה בארץ מאת ה', גם אם אינו בנחלה, עכ"פ לזרעו של אברהם ניתנה וכו'.

זכ"ן הביא הרב המהדיר שם, שבתוספות אנשי שם כתבו כן. ושהמנחת חינוך מצוה תר"ז והמשנה ראשונה כתבו דנשים אינם מתודות. וכבר בספר החינוך שם כתב שמצוה זו נהגת בזכרים. א"כ לדעתו נשים פטורות מוידוי. והקשה המהדיר שם על ד' ר"א מלונדריש, אמאי מתודות, הא הוי מצות עשה שהזמן גרמא, דזמנה אינו אלא ביום, כדאיתא במגילה כ, ע"ב. וא"כ נשים פטורות.

זחנ"ח קושיא זו קשה גם בבכורים, דתנן במתני' דביכורים פ"א מ"ו דנשים ועבדים חייבים בביכורים ומביאין ואינם קורין, ואמאי מביאים, הרי

ביכורים נמי זמנו אינו אלא ביום, דמקרא ביכורים ביום הוא, כמ"ש הר"ן במגילה. ועוד הרי ביכורים בעי תנופה בשעת הבאה, ותנופה אינו אלא ביום. וכמו שהקשה כן הטורי אבן במגילה שם. וכתב ליישב, דביכורים לא חשיב מצות עשה זהזמן גרמא, משום שאינו מצוה שעוברת כשעובר היום, דאם לא הביא היום יכול להביא ביום המחרת, עד שמקיים המצוה, דהוי מצוה שקיומה הוא פעם אחת על הפירות האלו, וכל יום ויום יכול לקיימה עד שנפטר. דומיא דמילה, שאם לא מל היום ימול למחר. ולא הוי מ"ע שהזמן גרמא אלא במצוה שכעשעובר היום בטלה המצוה, ולמחר הוא מצוה אחרת [כתפילין וציצית]. עכ"ד. יע"ש.

זחנזח אמנם וידוי מעשר זמנו הוא ביום אחרון של פסח [כדפסק הרמב"ם בהל' מעש"ש פי"א ה"ג], וא"כ לכאורה הוי מצות עשה שהזמן גרמא. ואפשר שזהו טעמו של החינוך. אבל על פי דרכו של הטורי אבן י"ל דטעמא דוידוי זמנו ביום טוב אחרון של פסח הוא משום דעד אז אינו זמן הביעור, ואינו יכול להתודות ולומר ביערתי וכו' אלא אחר הביעור, וכיון דזמנו אינו מצד עצמו אלא משום דהביעור מעכב עליו, לא חשיב מצות עשה שהזמן גרמא.

זלפי מ"ש האדר"ת בדבר אליהו אות ל"ג, שאם לא התודה בשביעי של פסח יכול להתודות אחר הרגל, דלא כהמנחת חינוך. ע"ש. ולפי"ז מצות וידוי הוי כביכורים, ולא חשיבא כלל מ"ע שהזמן גרמא.

אבל קשה הרי נשים אין להם חלק בארץ, ומה שכתב ר"א מלונדריש דיש להם בירושה כבנות צלפחד, צ"ע, דא"כ גבי ביכורים נמי אמאי מביאות ואינן קורות, משום דאינן יכולות לומר "אשר נתת לי ה'", כתדנן במתני' דביכורים הנ"ל, הרי יש להם קרקע בירושה. ועל כרחק ס"ל למתני' דהגם שיש להם בירושה, גם אם היו מבאי הארץ, כבנות צלפחד, מ"מ אינו "אשר נתת לי ה'", דבירושה באה לה, ולא בחלוקת הארץ מאת ה'. וכמ"ש המשנה ראשונה שם. ע"ש.

זראיתי בשבות יעקב ח"ג סי' ט"ו שעמד בזה, וארחיב קצת הדברים, דבהלכות ביכורים כתב דנשים אינם קורות, וגבי וידוי מעשר לא הזכיר כן, וי"ל דהיינו משום דגבי ביכורים כתיב "אשר נתת לי ה'", ולכן גר יכול להתודות כל שקנה קרקע כיון ששייך מיהא באשר נתת לי ה' מכח מה שנתן ה' לזרעו של אברהם, אבל אשה גם ששיכת בירושה אינו "אשר נתת לי ה'". לא כן בוידוי מעשר שנאמר "את האדמה אשר נתת לנו כאשר נשבעת", דהיינו לכלל ישראל, בזה אשה שיפר שייכת, דהיא מכלל ישראל, אבל לא גר, דאינו ב"אשר נתת לנו".

אמנם נראה שהוא מחלוקת ראשונים, ותימא שלא העיר מזה השבו"י זצ"ל, דכבר רש"י בקידושין כ"ו סוע"א כתב חילוק זה בין וידוי מעשר לבין מקרא ביכורים, דידוי אף מי שאין לו קרקע מתודה ויכול לומר "את האדמה אשר נתת לנו", ולא דמי לביכורים דבעי למימר "אשר נתת לי". ועי"ש בתוספות שדחו פירוש, ומבואר יותר בתוספות בב"ב כ"ז ע"ב ד"ה וידוי, דגם ולידוי מעשרות בעי קרקע. וכ"כ הריטב"א בקידושין שם, והביא שהוא פלוגתא בירושלמי. יע"ש. ותלוי מחלוקת זו בנסחאות בבבלי בקידושין וב"ב. כיע"ש.

נמצא דאי נשים מתודות וידוי מעשרות הוא מחוקת ראשונים. דאי נימא דבעינן קרקע, היינו משום דהגם דקרא ד"אשר נתת לנו", בלשון רבים נאמר, מ"מ צריך שהיחיד המתודה יהיה בכלל מי שיש לו קרקע.

ונראה דדעת הרמב"ם כרש"י, דלא הזכיר כלל בפרק י"א דמעש"ש דבעי קרקע, והרי דעתו שם בהלכה ד', דמצות וידוי נוהגת בין בפני הבית ובין שלא בפני הבית, ופשיטא דשלא בפני הבית משכחת לה מי שאין לו קרקע, ואף בפני הבית בבית שני הוה משכחת לה. ומדלא הזכיר בכלל התנאים דבעי קרקע, משמע דס"ל כרש"י דלא בעינן קרקע. וא"כ גם נשים שפיר מתודות. [וידוע דדעת הרמב"ם דלשום דבר אין לסמוך אהא דכתבו הגאונים דאין לך אדם שאין לו ד' אמות בארץ ישראל, דאינו נקרא קרקע שלו, וכמו שלמד המב"ט בח"א סי' ש"א, לגבי פרזבול, ממה שכתב הרמב"ם בהלכות שלוחין ושותפין פ"ג ה"ז. יע"ש].

זמח שכתב החזון איש בדמאי סי' ב' אות ז, דנשים חייבות בביעור, משום דזו המצוה היא פרט ממצות נתינת תרומה ומעשר. ע"ש. וכוונתו דלא נימא דפטורות מביעור משום דהוי מצות עשה שהזמן גרמא. ואין כוונתו דמשו"ה חייבות גם בוידוי, רק קאי אחיוב ביעור בלבד. דוידוי מעשר לא מסתבר כלל דהוי פרט ממצות תרו"מ. וז"פ. ושור"ר במשפט כהן ריש סי' נ"ה, שכתב כן, דמוני המצוות לא מנו מצות ביעור בפני עצמה, ומנו וידוי למצוה בפע"צ. כי ס"ל שביעור אינו מצוה בפני עצמו, אלא הגבלה למצות נתינת תרו"מ, שלא להשהותם מעבר לגבול זמן הביעור. ע"ש.

הרב יחזקאל מוצפי שליט"א

כולל בני ציון ירושלים ת"ו

כלאי זרעים בארץ ישראל

[המשך מהגליון הקודם]

ה. דין כלאים ברמת הגולן ובמובלעות חו"ל בא"י
 זמעתה לכאורה י"ל דכל מקום שאינו מארץ ישראל הכתובה בתורה, אין לו כל עיקר מדאורייתא בדין כלאים, ולפי שדין כלאים הוא דוקא בשדה הישראל בארץ ישראל כולה, ולאפוקי חו"ל. אך זה אינו, חדא דמדרבנן נוהג כלאים ג"כ בחו"ל, חוץ מכלאי זרעים, וכמבואר בגמ'. ועוד י"ל דאפי' כלאי זרעים נוהגים בסוריא, וכ"ש בעמון ומואב, שנוהג שם דין כלאי זרעים. וכתב בחזו"א [כלאים סי' ד' גקכ"ב] דבשדה הגוי בסוריא לא נוהג כלאים דיש קנין וכו'. ע"ש. והנה בעבר הירדן שנתקדש למקצת קדושות א"י, וכמו שהאריך מרן החיד"א בברכי יוסף [או"ח סי' תפ"ט]. כע"ש. וע"ע במש"כ בשו"ת שדה יחזקאל [ח"א סימן ה'] בדין עב"ה. לפ"ז י"ל דיש לכלאים שם שורש מד"ת, שהרי מקום זה נתקדש, ואדמת קודש היא, ואע"פ שהכל נוהג שם מדרבנן וה"ה לדין כלאים, מ"מ עלה במעלה משאר חו"ל, ולכלל א"י לא הגיע, ולפ"ז ברמת הגולן נוהג דין כלאים מדרבנן.

ועוד נראה שבכל מובלעות חו"ל שנמצאים בתוך א"י הכתובה בתורה, אע"פ שפטורים מתרומות ומעשרות וכמו שהארכנו לבאר, מ"מ לענין קדושת שכינה הוא מקום קדוש, וא"כ כלאים ינהגו מדין תורה במקומות אלו, וכמו בעיר עזה ומעכו ועד כזיב ובית שאן ועוד, דאע"פ שפטורים מתרו"מ, מ"מ בדין כלאים נוהג שם איסור מהתורה, ולפי שכלאים תלוי הוא בקדושת ארץ ישראל, ולא במקומות שכבשו דתליה בקדושת שכינה וקדושת הארץ. ואיננה תלויה בביאה. ולפ"ז נמי אם כבש מלך ישראל ארצות מחו"ל, אע"פ שכתב הרמב"ם [ברפ"א דתרומות] דינהגו בהן תרו"מ, מ"מ הני מילי לענין חובת קרקע, ומתנות שיש ליתן מתוך פירות הבאים מאדמת ישראל בארצותם הקנויות להם, אבל שאר דינים הקשורים לקדושות א"י לא נוהגים כי אם בארץ ישראל שניתנה לאברהם אבינו, וכדין עשר קדושות שנתקדשה בהן א"י לענין קבורה ויציאה וכו', וה"ה לענין כלאים, שא"א להחיל חיוב מדאורייתא בחו"ל, אלא יש להם דין כשאר חו"ל, ואפשר נמי שבכלאי זרעים יהיו פטורים לגמרי, ומשום דבחול פטורין מאיסור כלאי זרעים, ורק נתחדש שבמקום שכבש מלך ישראל וסיפח אותו לא"י אחר שכבש כל א"י חיי בתרו"מ, ומ"מ יש עדיין לחלק בין כלאים לתרו"מ, וכמבואר.

ז. וחזות קשה חזינן, דהנה מצינו בירושלמי [סוף ערלה] תני אין עושין עם הגוי בכלאים בין בכלאי הכרם ובין בכלאי זרעים, "אבל עיירות המובלעות בא"י כגון באינה ובאימה וחברותיהן עושין עמהם בכלאים". ע"ש. וע"ש בביאור הגח"ק שליט"א שכתב עיירות המובלעות, היינו הסמוכות לא"י שהם חו"ל. ובפני משה מבואר אבל עיירות המובלעות "בא"י" וכש"כ בחו"ל מותר לסייע את הגוי בשדה שלו. ע"ש. הרי שבעיירות המובלעות בא"י, שהם חו"ל [- והיינו מקומות בתוך א"י שלא נתקדשו לא ע"י עולי מצרים, ולא ע"י עולי בבל, וכמש"כ הרמב"ם בענין אשקלון ועכו שהן חו"ל והיינו המובלעות] א"כ קיל בהן דין כלאים מדא"י, הרי שכלאים תלויים נמי בהבדל בין המקומות שכבשו עו"מ או ע"ב או המובלעות, ומעתה לכאורה נפל פתא בבירא מש"כ לעיל דלענין כלאים אפי' במובלעות חו"ל ינהג שם מהתורה. ונראה לי שבחדא דהנה בפ' הגרח"ק ה"ו פירש שהמובלעות הן מקומות בחוצה לארץ הסמוכים לא"י ולא מקומות מא"י גופא וכמש"פ הפנ"מ, ונראה דהכריחו לפרש כן משום דאמאי מיתי ליה מקומות באניה ואימה וחברותיהן, הול"ל כאשקלון ועזה, או בית שאן ועכו, אלא ע"כ צ"ל דמה שנקט את המקומות היינו לומר, משום שהן נמצאין על גבול א"י ואינם בתוך תחומי א"י ולכך יש להקל שם. ועוד אפ"ל שמכיון שבש"ס דילן לא הובא דין המובלעות שבא"י, וכן הרמב"ם הביא ד"ז בפשיטות שאין עושין עם העכו"ם וכמבואר בגמ' [ע"ז סד]. כע"ש, ולא הביא דין המובלעות, הרי שלא חילקו בין א"י לחו"ל, אלא שנחלקו שם בראשונים האם ד"ז הוא נמי בכלאי הכרם או רק בכלאי זרעים, ומשום שלא נזכר דין במובלעות בתלמוד דידן, י"ל דאין זה אליבא דהלכתא. ועוד י"ל דאפי' את"ל דלדעת הירושלמי יש חילוק בכלאים בין א"י למובלעות חו"ל שבא"י, מ"מ זה אינו אלא לענין לעשות עם הנכרי בשדהו של הנכרי, ולפי שבמובלעות אפ"ל שיש לו קנין, שהרי בלא"ה פטורים שם מתר"מ, ולכך הקלו חכמים לעשות עם הנכרי, אבל ה"נ גם במובלעות יש איסור זריעת כלעי זרעים מהתורה. ודו"ק.

ז. ובשו"ת ישועות מלכו [לר"י מקוטנה, סימן ס"ז] כתב שנראה מדברי הרמב"ם דאע"פ שאין תרו"מ נוהג בזה"ז אלא מדרבנן, בערלה וכלאי הכרם אינו כן, "אלא אסור מדאורייתא ולוקין עליו". ועוכ"ש וז"ל, והן אמת שאני מסופק אם בכיבוש עולי מצרים ולא כיבוש עולי בבל, אם לוקחין על ערלה וכלאי הכרם, ועיין היטב במשנה בפ"ק בערלה, ואין להקשות לפמש"כ "דדבר שאינו תלוי בגידולי קרקע לא נתבטלה קדושת יהושע" וכו'. וע"ש שהאריך לחלק בין ענין קדושת שכינה שמצוה לדור בכל א"י האמורה בתורה ואע"פ שלא כבשה אפי' עולי מצרים מ"מ יש בה קדושה, ונוהגים בה כל המצוות התלויות בקדושתה. עש"ב. הרי שרמז לדברינו דלעיל, דכלאים בזה"ז הם דאורייתא, וכן נמי אין לחלק בין עו"מ לעו"ב, שהרי שנינו במשנה [פ"ק דערלה מ"ב] עת שעלו אבותינו

לארץ ומצאו נטוע פטור מתרו"מ, ואם נטעו אע"פ שלא כבשו חייב בערלה. ומבואר דאע"פ שלא כבש ולא חילק יהושע את הארץ חייבין בערלה, וכדאמרו בירושלמי (שם) כדרבי ישמעאל דאמר כל ביאות האמורות בתורה לאחר ארבע עשרה שנה נאמרו, שבע שכבשו ושבע שחלקו, רבי הילא בשם רבי לעזר מודה רבי ישמעאל בחלה ובערלה. [ופי' דמודה ר"י שבחלה וערלה מיד שנכנסו לארץ מתחייבין] ותני כן בבואכם לפי ששינה הכתוב משמעו שינו חכמים חיובו [ופי' דבחלה כתיב בבואכם ולא כי תבואו כתר"מ, ולכן התחייבו ישר בביאה] ע"ש. ועכ"פ חזינו מהירושלמי דכשנכנסו לא"י אע"פ שלא מקרי עדיין ביאה גמורה, מ"מ חייבין בערלה, הרי שערלה חייבה אפי' שאין כאן כיבוש של עולי מצרים, והטעם כמו שבארנו לעיל שערלה וכלאי הכרם היא חובה שתלויה בקדושת הארץ. ודו"ק. וזהו נמי דעת הרמב"ם וכמו שבארנו לעיל.

זע"ע בשו"ת מהרשד"ם [י"ד סימן קצ"ג] שכתב דלרווחא דמילתא יש להקל בספק ספיקא בכלאים בכרם בזה"ז. ומשום דדעת התוס' ביבמות הנ"ל שקדושת עזרא בטלה בזה"ז, לענין תרו"מ, וגם לענין כלאים, וא"כ ספק שמא הלכה כתוס' וספק שמא ירקות אלו נזרעו בכרם או לא, והו"ל ספיקא דרבנן, ואזלינן בתר הרוב, ועוכ"ש כ"ז כתבתי וטרחתי למצוא זכות למנהג שנוהגים להקל. והוצרכתי לכך בהנחה שרוב הירקות נזרעות במקום שיש כרם, אך בעיני דבר קשה לפי שבמקומנו לא ראינו כך וכו' עש"ב. וע"ע בחזו"א [כלאים סימן א' סק"ה] שכתב לענין כלאים בזה"ז וזת"ד, ומ"מ אפשר דהוי ספיקא דדינא דהא דעת התוס' דלר"י דקימ"ל כוותיא מותר לזרוע ומותרין הפירות, וכש"כ בזה"ז דיש פוסקים דלא מקדשה לעתיד לבוא והוי דרבנן, ומ"מ לכו"ע אין דין חו"ל בזה"ז דהא מדרבנן צריך לנהוג בארץ כדין ארץ מקודשת עכת"ד ע"ש. ומבואר מדבריהם הק' שדעת התוס' מצטרפת לס"ס בכלאים, ולפ"ז במקום ספק נוסף בכלאי זרעים ושאר כלאים, ובפרט אם הוא במקום שכבשו עו"מ או מובלעות חו"ל לדעת התוס' קיל טפי א"כ עבדינן בהו ס"ס, ואמנם בארנו שלדעת הרמב"ם ומרן הש"ע כל ספק בכלאים חשיב בספיקא דאורייתא, וכן אין לחלק בין המקומות בא"י גופא.

זע"ע בשו"ת הרא"ש [כלל ב' סימן א'] יש ערלה בא"י מהת' ואפי' בשל גוי והטעם דלא כתיב דגנך כמו בתרו"מ, ואפי' למ"ד יש קנין הכא מודה. ע"ש. ונלמד מדבריו דשאני דין ערלה מדין תרו"מ. והוא כמו שבאתו לעיל. ודו"ק. ובמקום אחר הארכנו בדין ערלה במקום שכבשו עולי מצרים ולא עולי בבל, ואו מובלעות חו"ל שבא"י והעלנו דיש להחמיר בהן כשאר א"י, ודלא כמו שכתבו בחלק מאחוני זמנינו דספק ערלה הבא ממקומות שכבשו עו"מ ולא עו"ב הוי כספק דרבנן ולקולא. והוכחנו כן מכמה מקומות, וה"ה לענין כלאים, ועוד חזון למועד.

מפרסומי המכון

בשזרז טובה לציבור שמרי הכשרות. כשם שגאולתן של ישראל קמעה קמעה, כל בחסדי הי"ת עלינו, זכינו להוציא לאור מדריך לכשרות הדגים, שהוא חלק מהספר הגדול "תולעת שני", פרי עטו של יו"ר המכון הרה"ג רבי שניאור ז. רווח שליט"א. העוסק בכשרות המזון.

מיזם ליום הולך נגלה לעינינו שגם לדגים הכשרים חברו הטפילים והשרצים, וכמעט אין לך דג שאין בו טפילים אסורים בתוככי הדג, דבר שאין אפשר לנקות ולהסיר אלא בשעת הכנת הדג לבישול, כלומר הדבר חייב להיעשות על ידי המבשל, או משגיח הכשרות, או עקרת הבית, ואם לא יידעו היכן מצוי הטפיל לא ידעו היכן לחפש.

לנושא חשוב זה נרתם יו"ר המכון הרה"ג רבי שניאור ז. רווח שליט"א, ולאחר בירור הנושא במשך כמה וכמה שנים בכישרון רב הכין ספר מקיף הן על הצד ההלכתי - אלו שרצים וטפילים אסורים, ואלו דגים, ירקות ופירות חייבים בבידקה וכו'. והן על הצד המעשי - היכן בפועל נמצאים הטפילים במזון. והכל בצורה פשוטה וברורה לכל אדם. כ"כ נסקרו כל סוגי הטפילים כולם בשמותיהם, להכרת סוגי הטפילים בצורה מדעית. כשכל זה מלווה בתמונות צבעוניות הממחישות לעין את צורת הטפילים והיכן הם מצויים.

לאור הנחיצות הרבה מיהרנו להוציא לאור חוברת בת 48 עמודים בפורמט גדול וצבעוני, העוסקת כולה בכשרות הגדים. החוברת כוללת: הלכות שרץ המים. סקירה על סוגי שרצי המים. ואופני הבדיקה בדגים טריים וקפואים ומעובדים. בחוברת זו לבדה יש 68 תמונות צבעוניות של דגים ושרצים שונים להמחשת הענין.

בימים אלו עומד הרה"ג רבי שניאור ז. רווח שליט"א לפני סיום מחקר נוסף גדול ורחב היקף על תופעת הטפילים בתוך בשר הדגים כגון אותם הקיימים בתוך בשר דג הקוד. ובעזה"י בספר השלם יובאו הדברים בהרחבה ויתווספו לחלק הדגים.

אגו תקוה ותפילה להי"ת לבשר בקרוב לציבור שומרי ומשגיחי הכשרות, על הוצאת כל הספר כולו, שנמצא בשלבי עריכה סופיים.